

‘Het gout maeckt hier ter stee, u even als een swijn’

Visies op de geldzucht binnen de stadsgrenzen van Amsterdam in hekeldichten van De Decker, Focquenbroch en Zoet

Linda van der Pol

S4118480

Bachelorwerkstuk

Dr. Nina Geerdink

Tweede lezer: dr. Lotte Jensen

Definitieve versie

6 februari 2015

Samenvatting	3
Inleiding	3
§1 Status quaestionis	5
§1.1 Verkwisting en geweten	5
§1.2 De Decker, Focquenbroch en Zoet	8
§1.3 Onderzoek en onderzoeksvragen	11
§2: Geldzucht in het culturele discours	12
§2.1 Literatuur over geldzucht in de Republiek	13
§3 Satire	15
§3.1 Put a shadow in a sack: problematiek rondom satire-onderzoek	15
§3.2 Revitalisering van het satire-onderzoek	16
§3.3 Satire in Zoet, focquenbroch en De Decker	19
§4 Visies op de geldzucht	22
§4.1 Lof der Geldzucht, Jeremias de Decker	22
§4.2 ‘Op Amsterdam’, Focquenbroch	25
§4.3 Hedendaagsche Mantel-Eer, Zoet	27
§5 Conclusie	29
§6 Discussie	29
Bibliografie	30
Literatuur	30
Afbeeldingen en prenten	33

Illustratie op de voorzijde: De Nederlandse zeeman en kunstschilder Gerrit Adriaensz. Berckheyde (Haarlem, 6 juni 1638 - aldaar, 14 juni 1698) schilderde in 1672 het Amsterdamse stadhuis op de Dam, waarvan de bouw een kleine zeven jaar daarvoor voltooid was: de inrichting duurde nog een aantal decennia langer. Kenmerkend is de centrale burgerzaal, waarvan de marmeren wereldkaart op de vloer het gevoel moest geven dat Amsterdam het middelpunt van de wereld was. Kosten noch moeite werden gespaard, en het gebouw symboliseert dan ook nog altijd de enorme groei en ontwikkeling van de stad Amsterdam in de Gouden Eeuw.

Samenvatting

In deze studie is onderzocht hoe drie satirische, zeventiende-eeuwse teksten waarin de geldzucht in Amsterdam gehemeld wordt - *Lof der Geldsucht* (De Decker, 1667), 'Op Amsterdam' (Focquenbroch, 1669) en 'Hedensdaagsche Mantel-eer' (Zoet, 1675) - zich tot elkaar en tot het algemene discours verhouden. Er is ingegaan op de rol van de geldzucht in het culturele circuit, op de satirische werking van de teksten en de visies op de geldzucht die uit de teksten spreken. Geconcludeerd wordt allereerst dat de teksten zich bevinden in een discours waarbinnen geldzucht een veelbesproken thema is. De werken zijn onder te verdelen in drie categorieën: lofdichten, stichtelijke teksten en humoristische/satirische teksten. Ten tweede komt de mate van hekeling in bestudeerde teksten niet overeen, hoewel ze wat betreft gebruik van satirische procedés zeer gelijkwaardig zijn. Ten derde blijkt uit onderzoek naar de visies in de teksten dat ook deze verschillen: De Decker kant zich allesbehalve tegen de stad, enkel tegen mensen die naar Amsterdam trekken om hun zakken te vullen. In de tekst van Zoet vormt Amsterdam slechts het decor: hij hekelt de universele keuze van bezit en geld boven deugd en eer. In Focquenbroch daarentegen, komt zowel Amsterdam als de Amsterdammer er bekaaid vanaf.

Inleiding

De Engelse reiziger William Aglionby schrijft in 1671 bewonderend over de stad Amsterdam:

In the Port there are so many Vessels, that we may say that he that has not seen Amsterdam, has not seen a Harbour: for in the Spring, from one end to the other of it, there is such a Forrest of Masts, that Strangers are struck with wonder, and do believe, with reason, that all the Harbours of the world together cannot make so many Sayl.¹

Rond 1560 heeft het gewest Holland al zo'n achttienhonderd zeeschepen in bezit - zesmaal zoveel als Venetië in haar bloeiperiode, ongeveer honderd jaar eerder. Daarvan liggen er vijfhonderd in Amsterdam, de rest ligt in havenstadjes verspreid over de gehele kust.²

In de Gouden Eeuw bloeit de Republiek op de gebieden handel, wetenschap en kunsten, en ze neemt daarnaast een belangrijke positie binnen de wereld in wat betreft politieke en militaire macht. Het zwaartepunt van rijkdom en macht ligt in de tolerante stad Amsterdam, waar na de Val van Lissabon in 1580 en Antwerpen in 1585 vele kapitaalkrachtige Joden en Zuid-Nederlandse kooplieden, ambachtslieden en intellectuelen naartoe getrokken zijn: geschat wordt dat rond 1600 een op de drie inwoners van Amsterdam immigrant is.³ Volgens Aglionby overtreft Amsterdam de Italiaanse stad Venetië dan ook op andere gronden: 'Tis commonly said that this City is very like Venice; for my part I believe Amsterdam to be much superiour in riches (...).'⁴ Het gebruikelijke beeld waarin Nederlanders neergezet worden als de krenterigste burgers van Europa,⁵ komt weinig overeen met de spilzucht waar menig Hollander mee te kampen lijkt te hebben. Zo legt stadschroniqueur Melchor Fokkens in zijn *Beschrijvinge Der wijdt-vermaarde Koop-stadt Amstelredam* (1664) niet alleen de nadruk op de rijkdom van het land en de stad, maar schetst hij door uitgebreid te bespreken

---

¹ Aglionby 1671, p. 275

² Landes 2008, p. 154

³ Kuijpers 2005, p. 377

⁴ Aglionby 1671, p. 279

⁵ Schama 1988, p. 295

welke luxueuze goederen Nederlandse huishoudens bevatten, ook het genoeg waarmee Hollanders hun welvaart tentoonspreidden.⁶

Over de aard van de economische opkomst en de bloei van de Republiek bestaat geen consensus. Het wordt wel in verband gebracht met het vroegmoderne handelskapitalisme of overzeese expansie, maar ook wordt het soms gezien als een vroeg experiment in moderne economische groei, gericht op efficiëntie in het productieproces en integratie van alle sectoren hiervan - nadrukkelijk met inbegrip van de nijverheid.⁷ Volgens een cliché dat echter telkens opdook in de zeventiende-eeuw, hebben Nederlanders hun economische succes vooral te danken aan een aangeboren afkeer van geldverkwisting.⁸ Hoe het ook zij, de Republiek groeide in nauwelijks twee generaties uit tot een welvarende, rijke wereldmacht - en hoewel er qua inkomens grote ongelijkheid bestond, maakte zelfs de 'gewone man' vanaf de helft van de zeventiende eeuw een bloeiperiode mee.⁹ Deze welvaart bewerkstelligde uiteraard een wezenlijke verandering in levensstijl en uitgavenpatroon - met niet alleen belangrijke gevolgen voor de economie, maar ook voor de sociale ordening in het land.¹⁰ Deze verandering wordt treffend verwoord door Jacob Cats - die onder andere door zijn positie als dichter en raadspensionaris, maar ook dankzij successen op de beurs een erfenis van zo'n 2,25 miljoen gulden achterliet:¹¹

't Is nu een andere eeuw: het vee dat wordt verslonden
Ten dienste van de buik, en van de grage monden.
Men wil geen kruiden [groenten] meer tot spijs voor de nood.
Men wil de zoete smaak van nieuw-gebakken brood:
Men wil wat lekker is.¹²

Het is dan ook niet onwaarschijnlijk te noemen dat deze, op vrij korte termijn voltrokken verandering, op zijn minst onwennig moet zijn geweest voor de Nederlander. In ieder geval speelde de speurtocht naar geld, luxe en verkwisting een belangrijk discussiepunt in de zeventiende-eeuwse Republiek - en dan met name in gewest Holland: zo doet Aglionby verslag van een Amsterdams tuchthuis dat speciaal bedoeld was om kinderen te genezen van hun begeerte naar verkwisting.¹³ Er lijkt, met andere woorden, discrepantie te hebben bestaan tussen de wens van de Nederlander om luxe te leven en zijn afkeer van spilzucht. Bij schrijvers maakt het onderwerp in ieder geval heel wat los. Geldzucht, en de daarmee (in literatuur) vaak samenhangende gierigheid of spilzucht zijn veelbesproken onderwerpen

---

⁶ Ibid., p. 301-303. Schama verwijst hier naar Melchior Fokkens' *Beschrijvinge Der wijdt-vermaarde Koop-stadt Amstelredam*. 3e druk, Amsterdam: 1664. p. 333-351

⁷ Frijhoff en Spies 1999, p. 18. De auteurs verwijzen naar de volgende studies: Israel, *Dutch primacy in world trade 1585-1740* (1989); *The Dutch Republic* (1998); Van Zanden, *The Rise and Decline of Holland's Economy: Merchant Capitalism and the Labour Market* (1993) en De Vries & Van der Woude, *Nederland 1500-1850. De eerste ronde van moderne economische groei* (1995)

⁸ Schama 1988, p. 295

⁹ Frijhoff en Spies 1999, p. 23

¹⁰ Ibid., p. 30

¹¹ Ibid., p. 19

¹² Ibid., p. 30. Dit citaat is ontleend aan Beverwijck, *Schat der gesontheydt* (1652).

¹³ Aglionby 1671, p. 277

in de zeventiende-eeuwse Republiek, en genres waarin ze expliciet de revue passeren of waaruit de Hollandse hebzucht impliciet spreekt, variëren van stadsbeschrijvingen tot polemieken en satires.¹⁴

§1 Status quaestionis

§1.1 Verkwisting en geweten

Hoewel er in de afgelopen eeuwen talloze studies naar de opkomst en aard van de welvaart in de vroegmoderne periode verschenen zijn, staat het onderzoek naar de besproken frictie rondom geldzucht nog in de kinderschoenen, en wordt vooralsnog een klein deel van de contemporaine teksten die over dit onderwerp handelen, hiermee in verband gebracht. Aan de hand van enkele toonaangevende studies wordt in het vervolg van deze paragraaf de stand van zaken binnen dit onderzoeksgebied geschetst.

In 1941 publiceert historicus Johan Huizinga de nog altijd veel aangehaalde studie *Nederlands beschaving in de zeventiende eeuw. een schets*, welke waarschijnlijk een belangrijke rol gespeeld heeft in de historische beeldvorming. Tekenend voor de strekking die blijkt uit het werk zijn de regels ‘Als ons bloeitijdperk een naam moet hebben, laat het dan zijn naar hout en staal, pik en teer, verf en inkt, durf en vroomheid, geest en fantasie. Gouden Eeuw zou beter passen bij de achttiende eeuw, toen het goud gemunt in de geldkisten lag.’¹⁵ Huizinga lijkt een vrijwel kritiekloze bewonderaar te zijn van de zeventiende-eeuwse Republiek. Zo dicht hij de Nederlander de deugden eenvoud, spaarzaamheid en zindelijkheid toe - volgens hem oude trekken die de welvaart en rijkdom nooit geheel uitgewist hebben.¹⁶ Dit ondersteunt hij met een citaat van Huygens (‘Holland’s ouden roem van slechte deftigheid’¹⁷) gedenkschriften van Adriaan Leeghwater en een ooggetuigenverslag van de Keulse nuntius Pallavicino.¹⁸ Net als laatstgenoemde komt Huizinga tot de conclusie dat alleen het Nederlandse volk, dat zijn rijkdom niet verspilt aan ijdele uitgaven voor kleding of bedienden, zo’n prachtige stad als Amsterdam kon neerzetten: Hollanders droegen duurzaam bij aan hun land.¹⁹ Uit *de zeventiende eeuw* lijkt echter een geïdealiseerd beeld te spreken, wat overtuigend ondersteund wordt door Anton van der Lem. Hij betoogt dat het werk een bijdrage was aan de literatuur die in de eerste bezettingsjaren van de oorlog verscheen ter identificatie en bemoediging²⁰ - en dat Huizinga in het belang daarvan geprobeerd heeft ons vaderland op verschillende gebieden te idealiseren.²¹

De Britse historicus Simon Schama brengt in 1988 het boek *The Embarrassment of Riches: an*

---

¹⁴ De precieze invulling van en verscheidenheid binnen dit discours worden besproken in paragraaf 2.

¹⁵ Huizinga 1998, p. 175

¹⁶ Ibid., p. 92

¹⁷ Aangezien Huizinga geen verantwoording danwel voetnoten opgenomen heeft in zijn tekst, is het onduidelijk naar welke tekst hij precies verwijst.

¹⁸ Huizinga 1998, p. 91-93

¹⁹ Ibid., p. 92-93

²⁰ Van der Lem 1997, p. 213

²¹ Ibid., p. 219-220

interpretation of Dutch culture in the Golden Age op de markt, dat nog in hetzelfde jaar in het Nederlands vertaald wordt naar *Overvloed en onbehagen*. Net als Huizinga's studie is startpunt van het werk een lezingenreeks, die Schama in 1979 geeft aan Harvard, en eveneens heeft hij niet de pretentie een allesomvattend overzichtswerk te schrijven - in plaats daarvan beziet hij de gehele zeventiende eeuw naar de verhouding tussen rijkdom en geweten.²² Schama beschrijft de Republiek in deze periode als 'een eiland van overvloed in een oceaan van gebrek' waar de verworven welvaart vooral een hoop onbehagen opriep²³ - die op zijn beurt gepaard ging met angst voor mislukkingen en tegenspoed: Schama betoogt dat natuurfenomenen gezien werden als voortekens van slechte tijden voor zondaars zoals geldzuchtigen en verkwisters.²⁴ De oorzaak hiervoor zoekt hij in het calvinisme - hij onderstreept Weber's 'Protestant Ethic thesis'.²⁵ Dit doet hij zowel door de arbeidzaamheid van Hollanders, vluchtelingen en migranten, als de angst die welvaart klaarblijkelijk opriep te schetsen. Hoewel de preken die men in de kerk te horen kreeg een zekere invloed gehad moeten hebben op inwoners van de Republiek, spreekt hij van een ambiguïteit tussen geloofsleer en de dagelijkse praktijk van een grote groep gelovigen. Hij stelt immers dat spaarzaamheid en soberheid in de zeventiende eeuw verruild werden voor uiterlijk vertoon en weelde en dat de collectieve persoonlijkheid die van de kansel donderpreken tegen Koningin Geld en Vrouw Wereld aanhoorde, in huis en op straat maar al te graag met haar macht pronkte.²⁶

Hoewel de eerste recensies van *Overvloed en onbehagen* lovend zijn, volgt er ook kritiek - voornamelijk vanuit wetenschappelijke hoek. Het belangrijkste punt dat gemaakt wordt is dat Schama zich te onvoorzichtig opstelt en te veel overlaat aan giswerk.²⁷ Daarnaast worden er vraagtekens geplaatst bij Schama's these dat besproken onbehagen toe te schrijven is aan het calvinisme, zoals bijvoorbeeld het geval is in het artikel 'The Dangers of Unscientific History: Schama and the Dutch Seventeenth-Century' door J.L. Price. Price stelt dat een conflict tussen het kapitalisme en het calvinisme niet noodzakelijk een fundamenteel conflict in de Nederlandse psyche veroorzaakte, zoals Schama suggereert: omdat de Gereformeerde kerk in de ook qua religie pluralistische Republiek

---

²² Van der Lem 1988, p. 72

²³ Schama 1988, p. 323. Schama beroept zich hier op Aglionby 1671, welke al in de inleiding van dit werkstuk besproken is.

²⁴ Schama 1988, p. 326-327

²⁵ 'The Protestant work ethic' is een concept in de theologie, sociologie, economie en geschiedenis welke hard werken, zuinigheid en ijver als weergave zien van iemands redding in het christelijk geloof - in tegenstelling tot de focus op confessie, sacrament en dergelijke in de katholieke traditie. De term werd door Max Weber opgeworpen in *The Protestant Ethic and the Spirit of capitalism* (1904).

²⁶ Schama 1988, p. 295-297. Besproken worden contemporaine teksten door Josiah Child, Owen Felltham, Sir William Temple, Lodovico Guicciardini en Thomas Coryote.

²⁷ Van der Lem (1988) verwijst hier naar de zuinige ontvangst van het boek door historici; met name van I. Schöffer, S. Groeneveld, J. de Jong en E.J. Sluiter. Hij haalt overigens stevig uit naar deze critici: 'Wat direct opviel in de betoogjes was het overwegend ontbreken van ook maar enige ruimhartigheid van geest - alleen Sluiter kon naast wat correcties betreffende de illustraties de hartelijkheid opbrengen op het boek ronduit te prijzen.' p. 71

beperkt was, maar ook omdat de door Schama aangehaalde tirades van predikanten en ministers zich niet als zodanig tegen winst maken, maar tegen het overtollige fulmineerden.²⁸

Ondanks bovenstaande kritiek opperen ook Frijhoff en Spies in *1650* (1999) de rijkdom en het opgeroepen onbehagen aan het calvinisme te relateren:

Zo'n onverdiende overvloed verleidde de *happy few* gemakkelijk tot ruime bestedingen en een genereus mecenaat, maar ook tot een opzichtig uitgavenpatroon en tot die uitbundige levensstijl waar het calvinisme met zijn ethiek van soberheid en levensheiliging door arbeidzaamheid zo beducht voor was. Zo de overvloed ergens tot onbehagen leidde, dan was het hier.²⁹

Frijhoff en Spies laten zien dat er iets met dit onbehagen gedaan werd door enkele maatregelen te nemen. Deze werden specifiek ingesteld om de verkwisting van geld en andere luxeproducten, zoals voeding, wat in te tomen: volgens de schrijvers voelden predikanten en strenge gelovigen van alle richtingen en kerken zich aangesproken door een dergelijke mutatie die tegen de door God vastgestelde spelregels van de ethiek scheen in te gaan. Een voorbeeld hiervan is de Weeldewet, welke in 1655 door enkele rechtzinnigen ingevoerd werd en waarin onder andere de toegestane uitgaven voor een bruiloft vastgelegd werden.³⁰ Ook wanneer het welzijn echter niet met goddelijke wensen, maar slechts met oud-vaderlandse deugden van soberheid, gelijkheid en ondernemingszin in verband werd gebracht, kon men zich niet zonder meer in de luxe en het overdadig uitgavenpatroon vinden: 'het ging om meer dan geld alleen; het ging om de identiteit van het land.'³¹ Frijhoff en Spies halen voor hun betoog een tekst aan van Cats en van Dominee Otto Belcampius (waarin beschreven wordt hoe verkwistend rijken met voedsel omgingen).³²

Econoom en historicus David Landes bespreekt de situatie in de Republiek in zijn gevierde studie *Arm & Rijk. Waarom werd het Westen rijk en bleven andere landen arm?* (2008)³³ in een hoofdstuk met de treffende titel 'Gewinzucht'. Het motto ontleent hij aan Vondel: 'Wij Amsterdammers varen... / Al waar de winst ons voert, na alle zeen en kusten. / Gewinzucht liet tot nog geen havens onbezocht.'³⁴ Volgens Landes had de Republiek haar status als rijke imperialist deels te danken aan intrinsieke bekwaamheden en deels aan het competitieve karakter van de Europese natievorming - maar bovenal vloeide het Nederlands' succes voort uit een specifieke houding tegenover werk en handel: Buit en wist waren allemaal goed en wel, maar op de lange termijn ging het om kleine, risicoloze verdiensten waar je van op aan kon.³⁵ Nederlanders kregen volgens Landes bij

---

²⁸ Price 1989, p. 40-41

²⁹ Frijhoff en Spies 1999, p. 30

³⁰ Ibid.

³¹ Ibid., p. 30-31

³² Ibid., p. 30. Frijhoff en Spies refereren naar Beverwijck, *Schat der gesontheydt* (1652) en naar Belcampius, *Hora Novissima* (1661)

³³ Oorspronkelijk: *The Wealth and Poverty of Nations* (1998)

³⁴ Landes 2008, p. 162. Landes verleent dit citaat uit Vondel's *Werken*, III, 628-629

³⁵ Ibid., p. 154

andere Europeanen de reputatie van inhalige, schijnheilige hypocrieten - maar dat kwam volgens hem omdat gebieden als Batavia zo naar waren om te werken, dat Nederlanders dáár maar één doel voor ogen hadden: snel geld binnenharken en wegwezen. Landes betoogt dat de Compagnie probeerde de inhaligheid van de zeevaarders in te tomen door zelf zuinig te zijn: ze betaalde karige lonen, wat uiteraard averechts werkte. Gierigheid zou hebzucht wekken, en de schrapigheid van het Compagniebestuur bracht het slechtste in haar zaakwaarnemers naar boven - die zich uiteindelijk veel meer bekommerden om eigen verrijking dan op het dienen van hun bazen in Amsterdam.³⁶ Ook Landes oppert tot slot een calvinistische handelsgeest - geuit in het volgende citaat: 'De cost gaat voor de baet, en de baet gaat voor de trots.'³⁷

Uit besproken studies blijkt dat er onder onderzoekers niet geheel consensus bestaat over de problematische relatie tussen geldzucht en juist de afkeer hiervan: zo spreekt Huizinga überhaupt niet van geldzucht - hij deelt Hollanders enkel oud-vaderlandse deugden toe - koppelen Schama en Landes deze discrepantie stellig aan het calvinisme of christelijk humanisme en schrijven Frijhoff en Spies het voorlopig aan beide niet direct toe. Opvallender in het licht van mijn onderzoek, is de verscheidenheid aan bronnen die door onderzoekers aangehaald wordt: het bronnenbestand varieert van reisbeschrijvingen tot teksten geschreven door dominees. Werken die we tegenwoordig aan zouden duiden als literatuur, komen ook aan bod; maar dan wel slechts de moralistische of ophemelende variant - bijvoorbeeld van Cats of Vondel.

Opmerkelijk is dat satirische teksten - welke juist sinds mensenheugenis een belangrijke rol spelen in de vorming van de publieke opinie - geheel buiten de boot vallen; hoewel deze, zoals uit paragraaf 2 zal blijken, eveneens goed vertegenwoordigd waren in het discours. Als eerste aanzet tot onderzoek naar dergelijke teksten, worden in deze studie drie satirische gedichten waarin de geldzucht gehemeld wordt naast elkaar gelegd. Het onderzoeksgebied wordt afgebakend door drie vergelijkbare teksten te kiezen die in korte tijd achter elkaar verschenen en alledrie specifiek aan Amsterdam te relateren zijn - namelijk de *Lof der Geldsucht* (Jeremias de Decker, 1667), 'Op Amsterdam' (Focquenbroch, 1669) en 'Hedensdaagsche Mantel-Eer' (Jan Zoet, herdruk 1675).

§1.2 De Decker, Focquenbroch en Zoet

De *Lof der Geldsucht* van Jeremias de Decker (1609-1666) wordt postuum uitgegeven in 1667. De Decker had het werk zelf al drukklaar gemaakt en er bovendien een inleiding voor geschreven, maar om onbekende redenen werd het drukken ervan vertraagd.³⁸ De *Lof* is een lijvig gedicht van meer dan vierduizend verzen, dat twee herdrukken (1687 en 1702) en een vertaling in het Duits (*Lob der Geldsucht*, 1702) kent.³⁹ Het is geïnspireerd op Erasmus' satirische *Lof der Zotheid* (1511), welke in 1659 in het Nederlands vertaald werd door Jacob Westerbaen. Deze zou later ook een drepeldicht

---

³⁶ Ibid., p. 162

³⁷ Ibid.

³⁸ De Decker 1667, p. *5r

³⁹ Trapman 2011, p. 72

schrijven voor De Decker's werk.⁴⁰ Waar in Erasmus' tekst allerlei menselijke dwaasheden aan de kaak gesteld worden door de Zotheid, die samen met haar dochters over de wereld heerst - en waarmee Erasmus veel mensen en instanties bekritiseert - voert De Decker het eveneens satirische personage Vrouw Geldzucht op. Ook zij regeert over de wereld, en is de drijfveer achter alles wat op aarde gebeurt: van het sluiten van huwelijken tot het drijven van handel. Hoewel De Decker zichzelf in het voorwoord van het werk indekt door te stellen dat hij het slechts ter tijdverdrijf geschreven heeft en de lezer daarom niet te streng moet oordelen,⁴¹ is het een stevige satire op de geldzucht van de mens. Niemand wordt bij naam en toenaam genoemd, maar de stad Amsterdam en haar relatie tot de geldzucht komen wél expliciet aan bod.

Ondanks (of: dankzij) de lijvigheid van het gedicht is de *Lof* nog niet onderhevig geweest aan groot onderzoek. Bovendien bestaat er nog geen editie van de tekst. Een aantal jaar geleden probeerde Lars Kloet in een artikel in *Vooy's* aandacht af te dwingen voor het werk,⁴² maar dat komt tot op heden niet erg van de grond - op een paragraaf in *Een nieuw vaderland voor de muzen* waarin het werk besproken wordt naast een aantal andere satirische werken⁴³ en een hoofdstuk in Trapman's *Wijze Dwaasheid* na.⁴⁴ Opmerkelijk, want De Decker werd in de zeventiende eeuw in één adem genoemd met auteurs als Vondel en Hooft.⁴⁵ Daar kwam in de negentiende eeuw een eind aan - wat grotendeels toegeschreven kan worden aan stevige kritiek van Jockbloet.⁴⁶ Hoewel verschillende auteurs en onderzoekers, onder wie Willem Kloos, gepleit hebben voor herwaardering van De Decker als persoon, en met name Karssemeijer en Buitendijk enig onderzoek naar hem verrichtten, is hij tot op de dag van vandaag vrij onbekend.⁴⁷ De Decker staat momenteel bekend als een harde werker - hij was makelaar - en een rustig, evenwichtig figuur.⁴⁸ Verkruijsse en Van Bork noemen zijn werk 'wel bepaald ethisch- en piëtisch-gereformeerd'.⁴⁹

De Amsterdamse arts Focquenbroch (1640-1670) overkwam ongeveer hetzelfde: hoewel hij in de zeventiende en achttiende eeuw een bekend auteur geweest moet zijn - veel van zijn werken werden herdrukt⁵⁰ - maakte de platheid van zijn teksten dat hij in de negentiende eeuw in diskrediet raakte.

---

⁴⁰ Kloet 2012, p. 50

⁴¹ De Decker 1667, p. VI

⁴² Kloet 2012, p. 49-52

⁴³ Porteman & Smits-Veldt, p. 613-627

⁴⁴ Trapman 2011, p. 70-79

⁴⁵ Porteman & Smits-Veldt, p. 626

⁴⁶ De Decker 1987, p. 5-6

⁴⁷ Kloet 2012, p. 49

⁴⁸ Van Es & Rombauts 1952, p. 269

⁴⁹ Van Bork & Verkruijsse 1985, p. 162

⁵⁰ Porteman & Smits Veldt, p. 625-626

Onder andere Kalff (1909) maakt Focquenbroch met de grond gelijk.⁵¹ Slechts enkele jaren na Kalff's kritiek kwam echter een eerste teksteditie van Focquenbroch uit. Toch zette de herwaardering van zijn werk pas na de oorlog echt voort - onder aanvoering van *Focquenbroch: bloemlezing uit zijn lyriek* (1946), welke een inleiding van W.F. Hermans bevatte.⁵² In de decennia die volgden kwamen meerdere tekstedities uit, maar het wachten is nog op een volledige editie van zijn werk. De uitgave hiervan wordt niet erg bevorderd door zijn veelzijdig oeuvre: Focquenbroch schreef regelmatig satirische gedichten over de actualiteit, maar daarnaast staan er ook een aantal toneelstukken en een groot aantal serieuze, petrarkische sonnetten op zijn naam.⁵³ Tegenwoordig staat hij vooral bekend als Burlesk schrijver: zijn roemrijke motto 'Fumus gloria mundi' getuigt daarvan.⁵⁴ Toch blijft het onderzoek naar deze dichter een beetje achter - er zijn nog niet al teveel onderzoeken naar hem gedaan, laat staan specifiek over zijn satirische werk, al is *The crippled heart. An Introduction in the Life, Times and Works of Willem Godschalck Focquenbroch* (1997) een goed begin. Deze studie geeft bovendien een goed overzicht van zijn werk en zijn korte leven, hoewel ook van laatstgenoemde maar weinig bekend is.⁵⁵ Wel weten we dat Focquenbroch na zijn studie medicijnen in Utrecht werkt als 'armendokter' in Amsterdam. Na een aantal jaar vertrekt hij naar een handelspost in Guinea, waar hij als fiscaal aan de slag gaat.⁵⁶

Twee jaar na het verschijnen van *Lof der geldsucht* publiceert Focquenbroch het satirische gedicht 'Op Amsterdam', dat verschijnt in de bundel *Thalia, of Geurige Zang-Goddin, Tweede deel*. (1669). Het gedicht bestaat uit 48 regels en maakt korte metten met de aristocratie en geldzucht in Amsterdam. Niet alleen het lot en de gierigheid worden in dit gedicht gepersonifieerd, de stad zelf ook: Amsterdam verafgoodt de gierigheid en produceert daarom geen eieren, maar stront.⁵⁷ 'Op Amsterdam' is misschien wel het meest bekende werk van Focquenbroch - het wordt vrijwel in elke tekst over Focquenbroch of als reactie op Vondel's lovende teksten over Amsterdam genoemd.

Weer enkele jaren later, in 1675, verschijnt in de bundel van Jan Zoet *d'Uitsteekenste Digt-kunstige Werkken, Door Jan Zoet, Amsterdammer* het hekeldicht 'Hedendaagsche Mantel-Eer, Voorstellende De groote Geld-zugt dezer bedorven Eeuwen.' Deze bundel verschijnt kort na de dood van Jan Zoet (1609-1674) en is samengesteld door drukker Jan Klaasz. ten Hoorn. Het werk bevat een mengelmoes van uit Zoet's oeuvre - en omvat daarmee verschillende tekstsoorten en thema's. De meeste teksten zijn herdrukken: zo verscheen 'Mantel-Eer' voor het eerst in 1636, en behoort daarmee

---

⁵¹ Kalff (1909) oordeelt als volgt over Focquenbroch: 'Fock - zoo noemt hij zich zelve schertsend - wentelt zich behagelijk in zinnelijkheid en vuilheid als het zwijn in de modder. Die modder van zinnelijkheid heeft de liefhebbers van het 'burlesque' niet afgeschrikt, sommigen waarschijnlijk belust gemaakt; in den tijd eener eeuw toch verschenen er acht uitgaven van Focquenbroch's werken. Gelukkig voor de ontwikkeling van ons volk heeft het blaadje zich daarna gekeerd.' p. 580

⁵² Focquenbroch 1646, p. 7-14

⁵³ Porteman & Smits-Veldt 2009, p. 625

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ Beekman 1997, p. 47

⁵⁶ 21 juli 2014. www.kb.nl

⁵⁷ Focquenbroch 1669, v. 1-4

tot de vroege werken van Zoet.⁵⁸ In *d'Uitsteekenste Digt-kunstige Wercken* neemt het echter een zeer prominente plaats in - namelijk direct na het voorwerk. In tegenstelling tot de eerste druk mist het gedicht hier een inleiding op het werkje; waarin Zoet uitlegt dat hij zich genoodzaakt voelt om mensen tegen geldzucht en manteleer - eer die verkregen wordt door het dragen van mooie kleding - te waarschuwen.⁵⁹ Hoewel het niet te achterhalen valt, impliceert de prominente plaats die Ten Hoorn 'Mantel-eer' vergunde twee zaken: allereerst dat het thema van de tekst in het laatste kwart van de zeventiende eeuw (nog altijd) relevant is - en ten tweede: dat de tekst in dit tijdvak een specifieke stem is tussen eerder besproken teksten van Focquenbroch en Zoet, óf juist tegen ophemelende teksten van geld en gewinzucht is - zoals we in de volgende paragraaf tegen zullen komen.

Net als De Decker en Focquenbroch werd de schrijver van het stuk, Jan Zoet (1609-1674) vanaf de negentiende eeuw niet erg gewaardeerd. In literatuurgeschiedenissen wordt hij vaak overgeslagen of slechts kort besproken - en dan vooral minachtend.⁶⁰ En ook voor hem komt de waardering pas na de Tweede Wereldoorlog moeizaam op gang. Ook in dit geval geldt dat onderzoek bemoeilijkt wordt door het niet voor handen zijn van tekstedities. Een zet in de juiste richting is *Jan Zoet, Amsterdammer (1609-674)*, een in 2008 verschenen lijvige biografie over Zoet, aan de hand van R. Cortes. Hierin zijn echter ook geen tekstedities opgenomen en gaan de besprekingen van werk erin vaak niet dieper dan beschrijvingen van de teksten.

§1.3 Onderzoek en onderzoeksvragen

Hoewel er de afgelopen decennia een, al dan niet beperkte, herwaardering plaatsgevonden heeft aangaande (het tegendraadse werk van) de auteurs Jeremias de Decker, Jan Zoet en Focquenbroch, blijft contextueel onderzoek naar deze auteurs achter. Bovendien is hun werk nog niet tot nauwelijks met elkaar en met het culturele circuit in verband gebracht, hoewel de *Lof der geldsucht*, 'Op Amsterdam' en 'Hedendaagsche Mantel-Eer' veel gemeen hebben in die zin dat ze hetzelfde thema delen - en daarmee alle iets kunnen zeggen over het onderzoeksvlak 'overvloed en onbehagen.' Om onderzoek hiernaar op te starten, worden deze teksten in dit onderzoek naast elkaar gelegd. Er wordt geprobeerd om antwoord te geven op de vraag hoe deze satirische teksten van De Decker, Focquenbroch en Zoet zich verhouden tot elkaar en tot het algemene discours. Om te kunnen constateren in welke deze traditie deze teksten staan wordt allereerst de rol geschetst die geldzucht speelde in het culturele discours in de Republiek. Daarna wordt vervolgd met de vraag hoe de teksten zich tot elkaar verhouden wat betreft satirische werking, om tot slot af te sluiten met een analyse van de verschillende visies op de geldzucht welke uit de de gedichten spreken.

---

⁵⁸ Cordes 2008, p.42 wijst op de volgende bron: *I. Soets Hedendaagsche Mantel-Eer Voor-stellende De groote Geld-sucht deser bedorven Eeuwen. Versien Met meer als 150. nieuwe, kluhtighe, ende Bedenckelijcke Seghs-woorden.* Amsterdam: Joost Broersz 1636. Zelf kwam ik hier pas later in mijn onderzoek achter en ik heb dan ook gebruik gemaakt van de (aangepaste) versie van het gedicht zoals opgenomen in *d'Uitsteekenste Digt-kunstige Wercken, Door Jan Zoet, Amsterdammer* (Amsterdam: Jan Klaasz. ten Hoorn 1675).

⁵⁹ Cordes 2008, p. 43. Zoet dateert zijn advies op 30 november 1636.

⁶⁰ Cordes 2008, p. 22-29.

§2: Geldzucht in het culturele discours

Lof der Geldsucht van De Decker, 'Op Amsterdam' van Focquenbroch en de herdruk van 'Hedendaagsche Mantel-Eer' van Zoet verschijnen tussen 1667 en 1675, zijn alle drie satirisch van aard en richten zich (in ieder geval gedeeltelijk) op de situatie binnen Amsterdam. Dit corpus is dan ook samengesteld op basis van de gelijkenissen tussen deze teksten - met deze keuze wordt zeker niet beweerd dat deze teksten alle momenten representeren waarop de geldzucht aan bod komt binnen de vroegmoderne, Nederlandse literatuur. Integendeel: uit het vervolg van deze paragraaf zal blijken dat geldzucht, en de daarmee vaak samenhangende hebzucht en gierigheid, niet enkel belangrijke thema's vormen in de de zeventiende-eeuwse Republiek, maar in een veel langere traditie staan - die teruggaat tot het begin van de tekstcultuur. Nadrukkelijk zonder volledigheid te beogen, wordt in onderstaande een kort overzicht van dit discours gegeven.

In de klassieke oudheid werd bijvoorbeeld de mythe van de Frygische koning Midas verteld, die een wens mag doen van Dionysus en vervolgens uit hebberigheid wenst dat alles wat hij aanraakt in goud verandert - met alle nare gevolgen van dien.⁶¹ Een goed voorbeeld uit Christelijke hoek is het bijbelverhaal waarin Mozes' volk van sieraden een gouden kalf maakt, welke als nieuwe afgod dient om te aanbidden.⁶² hebzucht en gierigheid vormen samen namelijk ook één van de zeven hoofdzonden, zoals deze sinds de zesde eeuw opgenomen zijn in de bijbel.⁶³ Ook in de middeleeuwen is een plaats vergund aan dit thema: bijvoorbeeld in Dante's *Goddelijke Komedie*. De hel bevat een ring die geheel gewijd is aan hebzuchtigen. Ook de geldzucht wordt hierin expliciet gehekeld: 'Want al 't goud, dat moog' zijn of dat eens ware / In 't ondermaansche, kon geen dier gezellen, / Zoo afgemat, ooit rust of vrede baren.'⁶⁴ Tot slot: voor zover er conclusies uit een dergelijk klein onderzoek getrokken mogen worden, valt op dat veel zestiende-eeuwse teksten met dit thema zich situeren in Venetië - zoals Shakespeare's *De koopman van Venice* en Ben Jonson's *Volpone*, welke respectievelijk handelen over koopman Shylock en edelman Volpone.⁶⁵ Linda Freedman merkt over deze personages bovendien op dat zij zich beiden schuldig maken aan idolatrie. Ze schrijft hierover: 'Greed is often associated with idolatry because the greedy mistake signs for their referents. Thus, they pursue money and power when they really want command and control.'⁶⁶ Een interessante opmerking - want we zien in zeventiende-eeuwse teksten uit de Republiek, zoals de *Lof*, hetzelfde gebeuren: zo wordt hierin *Vrouwe Geldsucht* op een voetstuk gezet.

---

⁶¹ Graves 1993, p. 273-274

⁶² De Bijbel, Ex. 32-35

⁶³ De zeven hoofdzonden worden op meerdere plaatsen in de bijbel genoemd; bijvoorbeeld in Kolossenzen 3:5-9

⁶⁴ Alighieri 1906, p. 74-75 (VI)

⁶⁵ Freedman 2009, p. 26

⁶⁶ Ibid.

§2.1 Literatuur over geldzucht in de Republiek

Erg bekend zijn stadsgedichten waarin de Republiek voorgesteld wordt als het *emporium mundi*. Zo roemen vermaarde dichters als P.C. Hooft, Joost van den Vondel, Bredero en Huygens Amsterdam in lofdichten en besteden daarin ruim de aandacht aan de handel en de daar uit voortvloeiende weelde - zoals Vondels 'Op Amstelredam', waarvan de eerste verzen luiden: 'Aan d'Amstel en aan 't IJ, daar doet zich heerlijk open / Zij, die als keizerin de kroon draagt van Europe, / Amstelredam, die 't hoofd verheft aan 's hemels as / En schiet op Pluto's borst haar wortels door 't moeras.'⁶⁷ Vondel stelt Pluto, de godheid van goud en zilver, voor als een positief aspect van de stad. Dergelijke dichtten zijn erg gebruikelijk: vanaf het eerste decennium van de zeventiende eeuw worden binnen de Republiek lofzangen op steden besteld, welke geen ander doel dienen dan het ophemelen van de stad. Als bekendste en vroegste lofzangen zijn *Rerum et Urbis Amstelodamensium Historia* (1611) van Johannes Pontanus en *Beschryvinge ende Lof der Stad Haarlem* (1628) van Samuel Ampzing te noemen.⁶⁸ Snel volgen ook lofdichten op andere steden - bijvoorbeeld Leiden, Delft, Dordrecht en Rotterdam⁶⁹ - maar tegen het midden van de zeventiende eeuw zijn Amsterdamse lofredenaars het meest lyrisch over hun stad. Er werden bijvoorbeeld veel lofdichten geschreven op de stadsuitbreiding en de bouw van nieuwe gebouwen - zoals het stadhuis in de periode 1648-1665. Dit bouwwerk was bovendien een uiting van macht en status van Amsterdam. Dichters zoals Jan Vos en Joost van den Vondel benadrukten dit in hun werk. In lofdichten werd graag gepoet, en de nadruk ligt opvallend vaak op de transformatie die de Republiek (met name: Holland) doormaakte van moerassig gebied tot één der belangrijkste spelers op de internationale markt.⁷⁰ Dichters en schrijvers staan bovendien graag stil bij de overvloedige opbrengsten van hun handel. Zo schrijft Fokkens: 'Wat isser dat hier niet zou zijn? / Of koren, france of spaanze wijn? Al 't Indiaanze goed te hoop / Men vindt in Amsterdam te koop / Hier's niet gebrek, schoon 't land is schraal / Het landt is vet, al schijnt 't kaal / Zoo schaft den Hemel ons vol op / en d'Amstel' na der Starren top.'⁷¹ In hetzelfde boek beschrijft Fokkens overigens de 'wereldse genoegens' die Amsterdam bood: zo noemt hij straten en wijken die in bepaalde goederen gespecialiseerd zijn en welke objecten in Hollandse huishoudens te vinden zijn.⁷² Ook de Amsterdamse beurs, welke in 1607 opgetrokken werd, nodigt uit tot vele lofteksten. Zo schrijft Vondel enkele gedichten op de beurs en verschijnt er in 1609 bijvoorbeeld een prent van de hand van Boetius Bolsward, waarop lofdichten in het Nederlands, Frans en Latijn opgenomen werden. De prent werd direct na voltooiing van het gebouw gepubliceerd, en geldt als reclame voor zowel de beurs als de

---

⁶⁷ Vondel 1641, vs. 1-4

⁶⁸ Schama 1988, p. 303

⁶⁹ Verbaan 2011, p. 22

⁷⁰ Schama 1988, p. 298-299

⁷¹ Schama 2005 (Nederlandse vertaling), p. 305. Het citaat is afkomstig uit Fokkens *Beschrijvinge* (1662), p. 351.

⁷² Schama 1988, p.306

stad.⁷³ Het 'ophemelgenre' is doorgaans de lofdicht - al doen schilderijen en teksten zoals Fokkens' stadsbeschrijvingen uiteraard net zo hard mee aan de ophemeling van stad en staat. Zoals we al zagen in de status quaestionis, gebruiken verscheidene onderzoekers deze teksten ter ondersteuning van hun onderzoek.

In de Gouden Eeuw klinkt echter ook een tegenstem. Fokkens eerdergenoemde beschrijving van de interieurs van huizen en wat er allemaal te koop was in de stad, duidt volgens Schama op de houding van Nederland tegenover wereldse goederen en geneugten - een houding die afgekeurd werd door dominees: de consumerende Hollander voldeed in niets aan het strenge, en tegen genot gekante cliché van de Hollander als zuinig en vrekking. Dit gedachtegoed resulteerde in een reeks rituele polemieken tegen de weelde. Exact in deze traditie passend, zijn bijvoorbeeld de teksten van Dirck Volckertszoon Coornhert (1522-1590). Hij was een theoloog die streed voor geloofsvrijheid, en daarnaast veel aandacht besteedde aan de deugden waaraan iedereen moest voldoen om in de hemel te komen,⁷⁴ en publiceerde onder andere de *Comedie vande Rijckeman* (1582) en *Zedekunst dat is Wellevenskunst* (1585). De aanvallen op de overvloed bleven in dergelijke vaak niet beperkt tot kritiek op excessieve weelde of hebzuchtige woeker, maar bekritiseerden ze de gehele houding tegenover geld.⁷⁵ Een ander voorbeeld is een serie prenten van Van Heemskerck, waarover Schama zeer ondubbelzinnig schrijft: 'Many of these symbolic themes: the ephemerality of the bubble, the robbery of the vain and foolish, the folly of Dame World and the despotism of Queen Money were to enjoy an extraordinarily long life in the culture, both verbal and visual, of the Netherlands.'⁷⁶

Tegelijkertijd wordt de geldzucht en hebberigheid van inwoners van de Republiek op de hak genomen door tal van andere schrijvers - vaak met een ironische danwel satirische ondertoon. Pieter Langendijk is één van hen: niets hekelt hij meer dan geldzucht en gierigheid. Aan beide is een belangrijke rol toebedeeld in zijn kluchten en blijspelen - ze komen in zeker twintig epigrammen aan bod, en worden bekroond in het laatste hekeldicht uit IV, genaamd 'Geld'. Het satirische element is in deze puntdichten in ruime mate aanwezig.⁷⁷ Hetzelfde is bijvoorbeeld het geval bij teksten van de eigenzinnige dichter Jan Six van Chandelier (1620-1695): ook in zijn oeuvre speelt het onnut van geld een aanzienlijke rol.⁷⁸

Na dit korte overzicht kan geconcludeerd worden dat in de Nederlandse situatie onderscheid gemaakt kan worden tussen teksten waarin rijkdom, geldzucht en de consumptiemaatschappij opgehemeld worden en teksten waarin hier juist expliciet voor gewaarschuwd wordt door middel van moralistische of hekelende teksten - omdat het lijkt alsof laatste twee groepen juist op eerstgenoemde

---

⁷³ Adamsz. Bolsward 1609

⁷⁴ 25 juli 2014 www.kb.nl/themas/filosofie/dirck-volckertsz-coornhert

⁷⁵ Schama 1988, p. 333

⁷⁶ Schama 1988, p. 328

⁷⁷ Smit 2000, p. 211

⁷⁸ Bijvoorbeeld in het gedicht 'Kracht des gelds': Indien het geld, dat stom is, / het recht maakt, dat het krom is: / Wat maakte 't niet gebreeken, / Indien het quam te spreekken? (Jan Six van Chandelier 1991, p. 723).

reageerden. De teksten van Focquenbroch, Zoet en De Decker zijn uiteraard onder de laatste categorie te scharen: ze bevatten twee ingrediënten die niet het geval zijn met andere onderscheiden teksten - ten eerste wordt er op krachtige wijze korte metten gemaakt met rijkdom en hebzucht; ten tweede gebeurt dit op satirische wijze. Nu we de teksten gezamenlijk gepositioneerd hebben binnen de traditie, zoomen we dan ook meer in, en vergelijken de teksten op het vlak van satirische werking.

§3 Satire

§3.1 *Put a shadow in a sack: problematiek rondom satire-onderzoek*

In al haar verschillende verschijningsvormen is satire met recht een breed cultureel verschijnsel te noemen: pamfletten, cabaretshows, cartoons en hekeldichten zijn slechts enkele van de vele platforms waarop satire tentoongespreid kan worden. De toon van satirisch werk kan verschillen van literair, ernstig tot plat; satirici kunnen niet alleen amuseren maar ook moraliseren of polemiseren en satires kunnen bovendien heel verscheiden reacties teweegbrengen. Wat satire nog lastiger te vatten maakt, is dat de grens tussen het genre van de satire en het humoristische lastig te trekken is. M.H. Abrams definieert satire in zijn nog altijd gezaghebbende *Glossary of Literary Terms* (1e editie 1957) als ‘the literary art of diminishing or derogating a subject by making it ridiculous and evoking toward it attitudes of amusement, contempt, scorn and indignation’.⁷⁹ *Satire* onderscheidt hij van *comic* door te stellen dat humor in satire gebruikt wordt als wapen tegen een mikpunt buiten het werk zelf - zoals een individu, instituut of natie. Wel geeft Abrams aan dat de scheiding pas scherp is in zijn extremen. In het kort kan gesteld worden dat satire een allegaartje is van kunstvormen, wat het verschijnsel al snel ongrijpbaar en lastig te definiëren maakt. De titel van deze paragraaf, waarin de problematiek rondom satire-onderzoek uit de doeken wordt gedaan, verwijst dan ook naar Test (1991) die deze problematiek vat in de regel ‘It is little wonder that attempting to define has been like trying to put a shadow in a sack.’⁸⁰

Desondanks hebben veel onderzoekers, voornamelijk literatuurtheoretici, zich beziggehouden met het begrip satire en de werking daarvan. Vooral binnen de Angelsaksische universitaire wereld zijn er sinds de jaren zestig van de vorige eeuw talloze studies naar satire verschenen, onder andere van de hand van prominente onderzoekers zoals Northrop Frye, Alvin B. Kernan en Robert C. Elliot.⁸¹ Hoewel zij samen een groot aantal invalshoeken bestrijken, zijn deze studies op verschillende punten problematisch. Zo was er vooral in de beginperiode van het satire-onderzoek bijna uitsluitend aandacht voor Westerse, veelal Britse teksten, geschreven door hooggeschoolde mannelijke schrijvers zoals Jonathan Swift en Alexander Pope. Daarnaast durfden de meeste onderzoekers het, vanwege de brede variëteit binnen het genre, het niet aan om handreikingen of onderzoeksmethoden aan te dragen ter toepassing op de algemene bestudering van satirische teksten en de vergelijking van dergelijke teksten

---

⁷⁹ Abrams 1999, p. 275

⁸⁰ Test 1991, p. 13

⁸¹ Respectievelijk *The Anatomy of Satire* (1962), *The Plot of Satire* (1965) en *The Fictions of Satire* (1967)

wat betreft de werking van satire. In plaats daarvan wijden de meeste studies zich aan het definiëren en herdefiniëren van satire als (letterkundig) begrip en zijn analyses slechts gericht op één (literair) werk.⁸² Bovendien doet zich vanaf de jaren zeventig een ander probleem voor: de methodologische vooronderstellingen waarop deze ‘klassieke’ satiretheorie gebaseerd was - een elitaire en tekstimmanente benadering van de *New Critics*, die uitging van satire als moreel stabiele en ethisch verantwoorde kunstvorm - verdwijnt van het toneel waardoor de wetenschappelijke grondslagen van hun satiretheorie onder druk komen te staan.⁸³ Dit levert het volgende probleem op: Frye, Kernan, Elliot en consorten hebben het satire-onderzoek weliswaar op de kaart gezet, maar ze hebben het theoretisch debat daarmee indirect ook tot stilstand gebracht: weinig andere onderzoekers voelen er iets voor in hun voetsporen te treden.⁸⁴ In de jaren negentig lijken twee kritische studies van Test (*Satire: Spirit and Art*, 1991) en Griffin (*Satire. A Critical Reintroduction*, 1994) een opleving van het wetenschappelijk debat over satire in te luiden. Ze leiden in ieder geval tot de uitgave van een aantal essaybundels, en gevoerde discussies bevestigen dat het standaardbeeld zoals dat sinds de jaren vijftig binnen de literatuurwetenschap bestaat aan vervanging toe is (waarin vooral de roep om conceptuele verbreding doorklinkt) - maar iets substantieels levert het niet op. Sterker nog: het hernieuwde debat verdwijnt net zo snel als het gekomen is.⁸⁵

Hoewel er sinds de jaren vijftig van de vorige eeuw een groot aantal onderzoeken aan het begrip satire gewijd zijn, bestaan er tot op dit moment weinig systematisch toe te passen onderzoeksmethoden of handreikingen met betrekking tot satirische werken - wat specifiek voor dit onderzoek geldt dat het lastig is betreffende satirische teksten onderling te vergelijken. Toch is er op dit moment een inhaalslag gaande: de afgelopen jaren zijn er, ook binnen het Nederlandse taalgebied, enkele nieuwe invalshoeken bijgekomen - waardoor onder andere vergelijkend onderzoek mogelijk wordt. In de volgende subparagraaf wordt de revitalisering van het satire-onderzoek geschetst zoals zich dat afgelopen jaren voltrok met het Nederlandse onderzoeksproject *The power of satire: cultural boundaries contested*.

§3.2 Revitalisering van het satire-onderzoek

Van 2009 tot 2013 liep onder leiding van Marijke Meijer Drees het NWO-onderzoeksproject *The power of satire: cultural boundaries contested*, dat ging over satire in verschillende culturen en verschillende media. Het project bouwt zowel voort op eerdere studies over satire als dat het afstand doet van enkele valkuilen en beperkingen daarvan - het belangrijkste hiervan te noemen is dat het project aansluit bij de verbreding van het satireconcept zoals George Test dit bepleit heeft in zijn eerdergenoemde studie *Satire: Spirit and Art* (1991) en daarmee een verbreding in drie opzichten in acht neemt: formeel (naast tekst worden ook andere mediale vormen van satire onderzocht) temporeel

---

⁸² Meijer Drees en Nieuwenhuis, p. 190

⁸³ Nieuwenhuis 2014, p. 16-17

⁸⁴ Ibid.

⁸⁵ Ibid., p. 17-18

(naast oudere, krijgt ook hedendaagse satire aandacht) en geografisch: er worden ook teksten in het onderzoek betrokken die zich niet binnen west-Europese grenzen bevinden.⁸⁶ *The power of satire* heeft dan ook geleid tot enkele studies waarbinnen de onderwerpen op deze drie opzichten van elkaar verschillen. Het meest relevant voor en rakend aan het onderzoeksonderwerp van dit werkstuk is Ivo Nieuwenhuis' in 2014 verschenen proefschrift *Onder het mom van satire: Laster, spot en ironie in Nederland, 1780-1800*. Hierin wordt de werking van satire onderzocht in twee achttiende-eeuwse casussen: het orangistisch tijdschrift *Lanterne magique of toverlantaern* (1782-1783) en Pieter van Woensel's almanakachtige reeks *De Lantaarn* (1792-1801). Hoewel Nieuwenhuis in eerste instantie de werking van satire onderzoekt en zich afvraagt hoe dit verschijnsel in cultureel, mediaal, politiek en sociaal opzicht functioneert binnen de context van het laat-achttiende-eeuwse Nederland - is dit volgens hem bij uitbreiding ook toepasbaar in meer algemene zin. Nieuwenhuis geeft aan dat hij zijn casussen geanalyseerd heeft om de maatschappelijke impact die satire kan hebben in kaart wil brengen en te duiden, om op die manier de werking van satire te kunnen begrijpen.⁸⁷

Hoewel het in het kader van dit beperkte onderzoek te ver reikt de teksten even grondig als Nieuwenhuis te bekijken met het oog op de reacties en impact die de werken met zich meebrachten - en we hier daarom al gauw aangewezen ben op een meer tekstuele (of: close-readen) analyse van de teksten - biedt Nieuwenhuis ook hiervoor genoeg handreikingen. Het proefschrift haakt namelijk, met enkele aanpassingen, aan bij de studies van George Test (1991) en Dustin Griffin (1994), welke volgens Nieuwenhuis succesvolle pogingen van nieuwe alternatieven boden, maar nooit intensief nagevolgd worden. Het proefschrift dient als een interventie om het stukgelopen theoretisch debat te revitaliseren en maakt daarbij nadrukkelijk gebruik van eerdere studies.⁸⁸

Satire: Spirit and Art (1991) van George A. Test gaat nog gedeeltelijk terug op historisch-ritualistisch onderzoek van Elliott (1960) en Kernan (1965),⁸⁹ maar hij onttrekt zich daaraan in verschillende opzichten: hij distantieert zich van de focus op westerse, 'hoge' literaire satire, hij relateert de eerder als vanzelfsprekend aangenomen retorisch-communicatieve helderheid van satire en stelt een cultuursociologische benadering voor.⁹⁰ Satire is volgens Test te onderzoeken als een samenspel van vier cultuurbepaalde 'social forms of behaviour' - namelijk agressie/aanval, lach/humor, spel en oordeel. Het samenspel van deze gedragselementen is echter nadrukkelijk niet in te passen in een systeem.⁹¹ Aan de hand van Caillois' *Men, Play and Games* (1961) krijgt factor spel nadere conceptuele invulling - namelijk met de relevante spelcategorieën *agon* (wedstrijd, competitie), *mimicry* (nabootsing, rollenspel) en *ilinx* ('vertigo', desoriëntatie). Daarnaast ziet hij het concept van spel als een continuüm met twee uiterste polen: enerzijds *paidia*, spontaan, ongedisciplineerd spel; met

---

⁸⁶ Nieuwenhuis 2014, p. 230

⁸⁷ *Ibid.*, p. 239

⁸⁸ *Ibid.*, p. 239-240

⁸⁹ Respectievelijk *The Power of Satire: Magic, Ritual, Art* (1960) en *The Plot of Satire* (1965)

⁹⁰ Meijer Drees en Nieuwenhuis, p. 199

⁹¹ *Ibid.*

daartegenover ludus: beredeneerd, strak gestructureerd en gedisciplineerd spel.⁹² Test geeft tenslotte aan dat ironie de basale techniek van satire is, en de expressie van satire als spel hierin bovendien het sterkst naar voren komt.⁹³ Opvallend is dat Test hiermee interessante instrumenten aanbiedt om het spelelement in satire mee te analyseren, maar zijn studie zelf biedt deze niet. Test onderkent in zijn werk daarnaast de problematiek van het essentialisme - het is onduidelijk wat de essentie van een satirisch werk is: welke substantie heeft het noodzakelijk nodig om en satire genoemd te worden? - welke door Meijer Drees en Nieuwenhuis op twee manieren ontweken wordt. Allereerst door een globale en weinig restrictieve werkdefinitie te gebruiken - onder satire verstaan zij het spottend aanvallen van hooggeplaatste personen, heilige huisjes en taboes - en in de tweede plaats door te concentreren op de vraag hoe satire 'werkt' in plaats van op de vraag wat satire 'is'.⁹⁴

In dit onderzoek naar de teksten van De Decker, Zoet en Focquenbroch krijgt het derde spelelement van Test, desoriëntatie, invulling door hier satirische procedés te onderscheiden. Van der Parre's artikel 'Satire als letterkundig begrip' (1984-1985), hoewel inmiddels redelijk gedateerd, biedt hier prettige handreikingen voor. In navolging van FitzGerald onderscheidt hij namelijk twee soorten satirische technieken.⁹⁵ Ten noemt Van der Parre de specifiek satirische technieken, zoals karikatuur, die zelden in staat zullen zijn andere dan satirische effecten te bewerkstelligen. Ten tweede bestaan er technieken als ironie en overdrijving, die zowel andere effecten kunnen produceren (komische, tragische of pathetische) als satirische - afhankelijk van hoe en tot welk doel de technieken door de schrijver aangewend worden.⁹⁶ Van der Parre concludeert vervolgens dat de meeste satirische technieken op een of andere manier de werkelijkheid vervormen - zoals understatement of overdrijving: 'Beide technieken vertonen dus steeds een verstoorde werkelijkheid of geven, beter gezegd, een verstoorde voorstelling van de werkelijkheid.'⁹⁷ Met andere woorden: wezenlijk aan de technieken van de satire is dat het gehekelde object afgebeeld wordt op een vervormende manier.

Bovenstaande geeft voldoende handreikingen om teksten naast elkaar te leggen en te vergelijken op grond van satire. Wat in de volgende paragraaf gedaan zal worden op orde van verschijnen: op respectievelijk de *Lof der Geldsucht*, 'Op Amsterdam' en 'Hedensdaagsche mantel-eer' worden zowel Test's uitwerking van zijn spelcategorieën en Van der Parre's satirische procedés die Van der Parre toegepast - met als doel een goede vergelijking te kunnen geven aangaande de satirische werking van de teksten.

---

⁹² Ibid.

⁹³ Meijer Drees en Nieuwenhuis 2010, p.199

⁹⁴ Ibid., p. 202

⁹⁵ Van der Parre (1984) definieert dit begrip als volgt: 'Een satirische techniek is een literaire methode die d.m.v. spot bijdraagt aan een kleinerende aanval op elke uiting van ondeugd of dwaasheid.' p. 395

⁹⁶ Van der Parre, p. 395

⁹⁷ Ibid.

§3.3 Satire in *Zoet, focquenbroch en De Decker*

In de Amsterdam-passage⁹⁸ in de *Lof der Geldzucht* wordt de geldzucht binnen de stadsgrenzen van Amsterdam gehegeld - maar wel op gematigde toon. Waar in de rest van het werk op treffende wijze korte metten gemaakt wordt met allerlei aspecten in de wereld die door geldzucht gerealiseerd of beïnvloed zouden worden, is hier nauwelijks sprake van echte hekeling. De geldzucht stelt zichzelf uitermate bescheiden op - opvallend in een werk waarin zij verder oorzaak is van iedere handeling. Ze blijkt een dubbelzinnig karakter te bezitten, en in deze passage toont ze zich voor het eerst van haar gunstige kant: het gaat hier om geldzucht in positieve zin, zoals ook Hans Trapman betoogt.⁹⁹ In verzen als ‘t is dat mijn Amsteldam / Tot Zeevaert, koop-bedrijf, tot rijcken handel plegen / En lieflijck geld-gewin is wonder wel gelegen’¹⁰⁰ spreekt zelfs een zekere waardering voor de stad. In deze passage wordt dan ook niet zozeer getrapt tegen Amsterdam als stad - maar op haar (toekomstige) inwoners: mensen die zich laten leiden door winstbejag en zich met het oog hierop vestigen in deze strategische stad. Met andere woorden: De Decker hekelt figuren die gedreven door geldzucht alle schepen achter zich verbranden. De rol van Amsterdam is als volgt: de stad mag haar poorten dan wel voor iedereen openstellen (gedoeld wordt hier op de tolerantie van de stad, waar iedereen welkom zou zijn) het is vervolgens geldzucht die immigranten naar de stad brengt. Vanwege de gematigde toon lijkt de verhouding tussen agressie/aanval en lach/humor meer uit te slaan naar laatstgenoemde.

Wanneer we de spelcategorieën van Test doorlopen, blijkt dat de eerste categorie die hij onderscheidt, *agon*, niet direct toepasbaar is op De Decker. Aangezien de stad Amsterdam weinig verweten wordt, is het betwifelbaar dat de tekst zich mengt in een strijd tussen lofdichten en satirische teksten op de stad Amsterdam - al valt te betogen dat deze tekst een andere visie geeft op deze eventuele strijd. Wel is er duidelijk sprake van *mimicry*: zoals al besproken is in de status quaestionis, bootst De Decker nadrukkelijk de *Lof der Zotheid* van Erasmus na - niet alleen qua opbouw en structuur, maar ook wat betreft de opgevoerde Vrouwe Geldzucht: zij vertoont directe gelijkenissen met de Zotheid. Waar laatstgenoemde over de wereld regeert en allerlei dwaasheden en twijfelachtige figuren (zoals kerkelijke autoriteiten, kooplieden, vorsten en wetenschappers) belachelijk maakt, heerst ook Vrouwe Geldzucht over de wereld. Zij plaatst vraagtekens bij grotendeels dezelfde dwaasheden en figuren - maar dan alle bezien vanuit hun hunkering naar geld. Ook van *ilinx* is uiteraard sprake. Naast ironie is overdrijving sterk vertegenwoordigd in de *Lof*: figuren die in hun thuisland nauwelijks droog brood kunnen verdienen, worden in Amsterdam bedolven onder het goud,¹⁰¹ en hoe afschuwelijk een plaats ook kan zijn - als er winst gemaakt wordt, krioelt het er van de mensen.¹⁰² Wat we hierna ook zullen zien in *Zoet* en *Focquenbroch*, is het procedé omkering - waarbij in deze gevallen platte onderwerpen in verheven stijl besproken worden. Bij De Decker is hier vooral

---

⁹⁸ De Decker 1667, p. 20-22

⁹⁹ Trapman 2011, p. 74

¹⁰⁰ De Decker 1667, v. 41-43

¹⁰¹ Ibid., p. 44-49

¹⁰² Ibid., p. 17-21

sprake van omdat er een godin aan het woord is - en zij vervolgens spreekt over de stank van de Amsterdamse grachten en doodse steden.¹⁰³

In het maatschappij-kritische gedicht 'Op Amsterdam' van Focquenbroch worden de stad Amsterdam geldzucht, gierigheid en geestelijke armoede verweten.¹⁰⁴ In de opbouw van het gedicht valt een duidelijke dieldeling te lezen: in de eerste vier strofes worden er door gescheld en sterk hekelende vergelijkingen korte metten gemaakt met het geldzuchtige Amsterdam,¹⁰⁵ terwijl in strofe 3 en 4 de 'Schraele Kaerigheyt' (v. 9) en Fortuna aangesproken worden:¹⁰⁶ waarom verdient een stad als Amsterdam, met enkel varkens, onheilige volkeren en vrekken als inwoners, een dergelijke mate van rijkdom? In de daaropvolgende vier strofen zwakt de felle hekeling iets af en volgt een kalmer, beargumenteerd betoog waarin Focquenbroch duidelijk maakt dat in de stad alles geregeerd wordt door geld: afkomst, verstand, wijsheid, deugd worden allen veel lager geacht dan rijkdom.¹⁰⁷

Op het eerste gezicht lijkt 'Op Amsterdam' het enige gedicht te zijn waaraan *agon* direct gekoppeld kan worden: het is aannemelijk dat het gedicht reageert op Vondel's 'Op Amstelredam' of op een gelijkend lofdicht op de stad - waarin deze, geheel volgens traditie, opgehemeld wordt. Deze these is echter niet geheel sluitend: er kan niet met zekerheid gezegd worden dat Focquenbroch bij schrijven een andere tekst voor ogen had, en er is bovendien geen sprake van échte competitie tussen beide dichters. Vondel's tekst is namelijk allesbehalve satirisch, en de schrijver reageerde waarschijnlijk ook niet op Focquenbroch. Een these die echter niet te verwerpen is, is dat Focquenbroch het genre van het lofdicht nabootst - waarmee deze te scharen is onder Test's tweede spelcategorie: *mimicry*. Deze nabootsing blijkt onder andere uit de titel van het werk, maar ook inhoudelijk wordt het genre (weliswaar spottend) nagevolgd: het is namelijk eveneens een stadsbeschrijving. Dit werkt tegelijkertijd in hoge mate als *ilinx*. In eerste instantie verwacht of denkt de lezer een lofdicht te lezen, maar bij het zien van Focquenbroch's niveauverlagende beeldspraak, platte taal en het burleske procedé van omkering - welke bijvoorbeeld ingezet wordt door zogenaamd verheven instanties aan te roepen, zoals in 'O Schraele kaerigheyt! Met uw verslenste koonen!'¹⁰⁸ - raakt hij al snel gedesoriënteerd. De tekst is echter nog veel meer doorspekt met procedés: belangrijk om te noemen zijn personificatie, overdrijving en vergelijkingen. Eerstgenoemde komt tot uiting doordat niet alleen figuren zoals de 'Kaerigheid', maar ook de stad zelf gepersonifieerd worden - maar het zijn vooral overdrijvingen en vergelijkingen die het gedicht een scherp randje geven; waardoor de verhouding agressie/aanval en lach/spot ver uitslaat naar links. Focquenbroch vergelijkt de

---

¹⁰³ De Decker 1667, resp. v. 30-31 en 60-65

¹⁰⁴ Focquenbroch 1669, resp. versregels 1, 9 en 13

¹⁰⁵ Ibid., v. 1-8

¹⁰⁶ Ibid. v. 9-16

¹⁰⁷ Ibid. vanaf v. 17

¹⁰⁸ Focquenbroch 1669, v. 9. Hetzelfde procedé wordt toegepast in v. 21 en 25

Amsterdammer achtereenvolgens met een aap, een (herserloze) zot, een strontvlieg, varken en zwijn¹⁰⁹ - en overdrijft door hem ultieme gierigheid toe te schrijven:

Wat doet het heyligh gout by sulck een heyloos volck?

't Geen eeuwich sit en huylt by haer ghefulde kisten;

Ja 't geen het alles denckt op een tocht te verquisten,

Als het een stooters koeck derft koopen op de kolck!¹¹⁰

In 'Hedendaagsche Mantel-Eer' wordt de intentie van mensen gehegeld om het bezit van geld (of, specifieker: het dragen van mooie, dure mantels) hoger te achten dan eer en deugden. Met ironie als scherpste wapen hekelt Zoet deze geld- en pronkzucht op felle, en geestige wijze. Zowel *agon* als *mimicry* lijken echter niet aanwezig te zijn in dit hekeldicht: Zoet gaat geen directe competitie aan met een ander werk of een andere schrijver - en ook bootst hij geen enkel genre of geen enkele tekst na. Ook hier treedt *ilinx* uiteraard wél op, in verschillende verschijningsvormen. Allereerst de genoemde ironie: Zoet verhaalt over twee vrouwen die tegen elkaar opbieden wat betreft hun eigen rijkdom, maar ook een hoop andere personages opvoeren die eer behaald hebben door het verwerven van rijkdom én deugdelijke personages die al hun eer verloren zijn door de afwezigheid van bezit. Beide vrouwen zijn in eerste instantie erg arm en worden naar eigen zeggen met de nek aangekeken - maar zodra ze hun deugden naast zich neergooien en daarmee voor het geld gaan, bereiken ze juist een hoge vorm van aanzien. Zoet is hier uiteraard ironisch: niet geldzucht, maar deugdelijkheid moet nageleefd worden.

Ook desoriënterend is de opbouw van het gedicht: de tekst begint heel kabbelend en liefelijk - als ware het een stads- of liefdesgedicht - en vervolgens worden twee godinnen geïntroduceerd.¹¹¹ Hier gebeurt in feite hetzelfde als bij De Decker en Focquenbroch: iets plats wordt beschreven als verhevens - beide 'godinnen' blijken namelijk twee volkswomen te zijn die hun eer behaald hebben door zich te laten prostitueren. Andere sterke procedés zijn herhaling - er volgt een opsomming van meerdere pagina's met daarin de herhaling 'Om het geldje...' ¹¹² - en overdrijving: in versregels als 'Om het geldje is de Lomberd' en 'Om het geldje lapt de Lapper' ¹¹³ wordt geheel voorbijgegaan aan het feit dat eenvoudige mensen eerder werken voor hun levensonderhoud dan voor winstbejag.

Op basis van de hoeveelheid en scherpte van satirische procedés in de tekst, kan geconcludeerd worden dat de mate van hekeling behoorlijk fel te noemen is: niet alleen degene die zich écht aangesproken moet worden wordt gehegeld - daarentegen moet werkelijk iedereen eraan geloven: ook arme vrouwen en mannen van eenvoudige beroepen wordt winstbejag en manteleer verweten.

Wanneer we de teksten naast elkaar leggen, kan geconcludeerd worden dat De Decker, Zoet en Focquenbroch zich in deze volgorde op een glijdende schaal bevinden van agressie/aanval naar lach/

---

¹⁰⁹ Ibid., resp. versregels 6, 7, 8, 12, 23 en 27

¹¹⁰ Ibid., resp. v. 13-16

¹¹¹ Zoet 1675, v. 33-36

¹¹² Ibid., 111-159

¹¹³ Ibid., resp. versregels 158 en 150

humor, waarbij Zoet en Focquenbroch zich dicht bij elkaar in de buurt bevinden: beide teksten zijn hier en daar erg scherp, terwijl De Decker duidelijk veel gematigder is - de stad wordt óók goede eigenschappen toegedicht. Hoe anders is dat in Focquenbroch - waar de gehele stad sterke geldzucht verweten wordt - en Zoet, waarin iedere beroepsgroep afzonderlijk aangesproken wordt en waar de gehele maatschappij klaarblijkelijk meedoet met de zucht naar zowel geld- als pronkzucht.

Ook de invulling van satire verschilt. Focquenbroch lijkt een directe competitie aan te gaan met Vondel maar bootst het genre van het lofdicht na, terwijl De Decker niet zozeer de competitie aangaat met Erasmus, maar wél de vorm van *De lof der Zotheid*. In Zoet zijn daarentegen zowel van competitie als nabootsing weinig directe sporen te vinden. Opmerkelijk is wel dat er in alledrie op min of meer dezelfde wijze gespeeld wordt met desoriëntatie: in alle teksten wordt een plat onderwerp op een verheven manier gepresenteerd. De Decker voert een godin op als personificatie van de geldzucht, Focquenbroch personifieert Amsterdam als godin terwijl Zoet zijn twee babbelende vrouwen presenteert als Godin. Verder moge duidelijk zijn dat in alle teksten - maar met name Focquenbroch en Zoet - daarnaast een uitgebreid arsenaal aan andere burleske en satirische stijlfiguren de revue passeert. Wat daarmee in ieder geval geconcludeerd mag worden, is dat ondanks alle desoriëntatie, geen lezer in eerste instantie om de ironie in de werken heen kan kijken.

§4 Visies op de geldzucht

Nadat geconstateerd is dat ieder werk daadwerkelijk (desalniettemin in meer of mindere mate) de geldzucht in Amsterdam hekelt, maar dat de invulling hiervan op verschillende gronden verschilt, wordt in deze paragraaf meer inhoudelijk op de teksten ingegaan - er wordt gekeken naar de visies op de geldzucht die uit de teksten spreekt; om uiteindelijk antwoord te geven op de vraag 'Welke visie op geldzucht spreekt er uit de teksten en uit welke hoek komen de argumenten hiervoor?'

§4.1 Lof der Geldzucht, Jeremias de Decker

In de *Lof der Geldzucht* bespreekt Vrouwe Geldzucht allerlei menselijke fenomenen en gedragingen welke door haar toedoen bewerkstelligd worden: zo kunnen gesloten huwelijken in praktisch alle gevallen aan haar toegeschreven worden, vallen en staan vriendschappen ook bij het bezit van personen en is ook de familieband tussen broers, tussen een zoon en zijn ouders hiervan afhankelijk.¹¹⁴ De Geldzucht voert ook op dat zij - in plaats van godsdienst, zoals zotten en ezelen soms schijnen te denken - degene is die aanleiding geeft tot het stichten van steden en landen:

Want aer mijn goud-aes blinkt, het zy dan waer't ook zy,
Daer maken sich terstond mijn' goud-harpijen by,
Daer vlieden sy op aen, daer timmeren, daer vesten
Sy flux hunn' wooningen, daer bouwen sy hun nesten.¹¹⁵

---

¹¹⁴ De Decker 1667, resp. v. 7-13, 13-16 en 16-17

¹¹⁵ Ibid., p. 20

In dit verband voert de Geldzucht Amsterdam op. Ze geeft echter eerst een ander voorbeeld, waar Amsterdam later tegen af wordt gezet: namelijk de Boliviaanse (in de Gouden Eeuw: Peruaanse) stad Potosí, die vanwege geldzucht gesticht werd - in 1544 werd hier in een berg namelijk zilvererts gevonden, waar de bergstad zijn ontstaan aan te danken heeft. In een eeuw tijd bereikte de stad een inwonertal van 160.000 personen, wat de stad niet alleen één van de rijkste, maar ook de grootste van Zuid-Amerika maakte.¹¹⁶ De Geldzucht beschrijft hoe koud, droog en onvruchtbaar het er is - Potosí ligt op 4090 meter hoogte - maar dat het er krioelen zal van mensen zodra bekend wordt welke stoffen, ‘fijn goud-en-silver-aëren’¹¹⁷, de mijnen rijk zijn en het vervolgens zo zal groeien dat het de grootste steden in Peru (en ruime omgeving) overtreft. Maar de Geldzucht geeft in de volgende verzen echter aan dat je het ook dichterbij kunt zoeken: ‘Maer waer toe om bewijs soo verr van honck gegaen? / Waer toe hierom gekruyst den Wester-Oceaan?’¹¹⁸ Ze komt uit bij Amsterdam.¹¹⁹ Een treffende vergelijking: Amsterdam groeit tijdens de vier grote stadsuitbreidingen, welke plaatsvonden tussen 1585 en 1663, van 30.000 naar eveneens 160.000 inwoners en tegelijkertijd vervijfvoudigt het bebouwde grondgebied: Amsterdam groeide van middelgrote stad uit tot de derde stad van Europa - alleen Londen en Parijs zijn groter - en tot economische wereldmacht.¹²⁰

‘Mijn’ Amsterdam, schrijft de Geldzucht - omdat ze daar veel gezag heeft en de Romeinse God Pluto, de godheid van onderaardse rijkdommen (goud en zilver) hier trouw aanbeden wordt.¹²¹ Ze beschrijft dat Amsterdam, tot verwondering van iedereen - vriend en vijand, groot en klein - in korte tijd zijn oudere zussen en frisse speelgenoten boven het hoofd is gegroeid. Wat betreft populatie, maar ook in ‘ruym begrip’.¹²² Hiermee wordt hoogstwaarschijnlijk de status van Amsterdam als economische, politieke en militaire grootmacht bedoeld. De Geldzucht ondersteunt haar betoog met een citaat uit Vergilius’ *Bucolica*, welke eigenlijk op Rome slaat, maar blijkbaar ook opgaat voor Amsterdam: ‘verum haec tantum alias inter caput extulit urbes / quantum lenta solent inter viburna cupressi’.¹²³ Met andere woorden: ze steekt boven andere steden uit, zoals een cypres boven de struiken.¹²⁴

De Geldzucht geeft vervolgens de reden van de grote groei van Amsterdam en haar uitzonderlijkheid ten opzichte van andere steden: ‘(...)’t is dat mijn Amsteldam / tot Zeevaert, koop-

---

¹¹⁶ Mangan 2005, p. 165

¹¹⁷ De Decker 1667, v. 20

¹¹⁸ Ibid., v. 25-26

¹¹⁹ Opvallend is dat de Geldzucht hier zegt: “Mijn Amsterdam”. De band van de satirische figuur met de stad wordt hier dus benadrukt.

¹²⁰ Abrahamse 2011 (2010), p. 12

¹²¹ De Decker 1667, p. 20

¹²² Ibid., p. 21

¹²³ Ibid., p. 21. Citaat uit Vergilius’ *Eclogen*, 42-39 v.c: Eglogue 1, v.24-25. De regels worden door Ulysses Vestal als “however this city rears out its head among other cities as great as the cypresses are accustomed among the supple wayfaring trees” (http://www.theaterofpompey.com/pdcs_articles/eclogue_1.pdf)

¹²⁴ In dit verband dubieus is dat de cypres ook wel bekend staat als ‘rouwboom’, vanwege haar treurig aangezicht.

bedrijf, tot rijcken handel plegen / En lieflijck geld-gewin is wonder wel gelegen.’¹²⁵ Arbeiders uit andere landen, die daar nauwelijks droog brood konden verdienen wentelen zich in Amsterdam van top tot teen in het goud. Wat erg opvallend is, is dat de Geldzucht verklaart dat de ontwikkeling van de stad niet zo zeer aan haar te danken is, maar aan (het beleid van) het stadsbestuur zelf:

Die voor den vreemdeling noyt pooten heeft gesloten,
Maar hem onthaelt, omhelst als eyge landtsgenoten;
Die als een’ staetpest ook gewetens-dwang verfoeyt,
En sijnen Godsdienst elck laet plegen ongemoeyt.¹²⁶

In het vervolg van de tekst gaat de aandacht weer van Amsterdam af en is er ruimte voor algemeen geldende uitspraken van de Geldzucht, waarin ze verklaart dat het de hoop op winst is dat mensen doet samentrekken in een stad. Ze schetst daar vervolgens een contrast met steden waarin juist het tegenovergestelde aan de hand is: waar de hoop op winst vertrekt - hoe goed de lucht en het land ook zijn - is het uitgestorven: markten zonder waren, de straten doods - De Geldzucht noemt twee dorpen of steden als voorbeeld: ‘Het Vriesche Stavoren en ’t arme Zeeusch Armuyden / Die geven met de daed u hier af vol bescheyd, / En waer de daed betuygt, waer toe daer veel geseyt?’¹²⁷

Het Zeeuwse Arnemuiden en Friese Stavoren moeten in die tijd bekende voorbeelden geweest zijn van belangrijke steden van weleer: hoewel Arnemuiden in de vijftiende en zestiende eeuw een van de belangrijkste havens van Zeeland was, verzandde de haven in de zeventiende eeuw en werd op den duur onbereikbaar voor grote schepen - handel en scheepvaart kwamen hierdoor grotendeels stil te liggen. Veel inwoners trokken weg en panden raakten in verval. De voormalige Hanzestad Stavoren overkwam iets soortgelijks: vanaf de elfde eeuw was Stavoren een heel belangrijke handelsstad die een belangrijke rol speelde in de Oostzeehandel.¹²⁸ Aan het einde van de middeleeuwen raakte het stadje echter in verval - de haven verzandde en Stavoren speelde geen rol van betekenis meer bij de graanhandel.¹²⁹

De visie op de geldzucht die uit deze tekst spreekt, is als volgt: geldzucht is de drijvende kracht achter de mens. Niet geloof, en ook geen andere trekkrachten zoals familie of tolerantie (hoewel laatstgenoemde klaarblijkelijk wél meespeelt). Deze visie is meer een conclusie dan een afrekening: hoewel de tekst satirisch is, wordt er niet duidelijk afgerekend met dergelijk winstbejag. Uit het gedicht spreekt weinig negativiteit op Amsterdam - het stadsbestuur wordt juist bewonderd om haar openheid en godsdienstvrijheid - de mens zelf is hier de boeman. Niet geheel duidelijk is welke morele bezwaren de tekst tegen gewinzucht heeft, al spreekt er enige bitterheid uit de gemakkelijkheid

---

¹²⁵ De Decker 1667, p. 21

¹²⁶ De Decker 1667, p. 21

¹²⁷ De Decker 1667, p. 22

¹²⁸ Kalma 1965 (1935) schrijft over Stavoren (Fries: Starum): (...) Starum, yn dy tiid mear de namme fan de hiele farrrende en hanneldriuwende Súdwesthoeke as fan iem inkelde stêd. Al ier arbeide it tige op mei Hamboarch, fan hwaens Hanze ’t ek de Starumers diel útmakken; as séfarders doarsten hja gâns oan, wiene mei fan de earsten dy’t de feart om kaep Skagen weagen. Har Fryskens koe minder sprekken lije; as by alle hannelssteden waerd rykdom en winst ringen it stribjen dat alles bihearske (...). p. 132

¹²⁹ Ibid.

waarmee mensen hun afkomst achter zich laten - en daarmee mogelijk alleen Amsterdam kiezen voor haar kans op winst (in plaats van alle andere gunstige voordelen die de stad zou kunnen bieden).

§4.2 ‘Op Amsterdam’, Focquenbroch

In ‘Op Amsterdam’ begint Focquenbroch fel aan zijn betoog: in de eerste vier strofen wordt de stad met een aantal rake vergelijkingen geldzuchtigheid, gierigheid en goddeloosheid verweten¹³⁰ en wordt de Amsterdammer neergezet als aap, zot en strontvlieg.¹³¹ De gierigheid en het lot of het geluk worden gepersonifieerd in de ‘Schraele Kaerigheyd’ en de ‘Luckvrouw’ - de een wordt gevraagd waarom zij zetelt in Amsterdam, de ander waarom ze haar schatten uitstort in een stad waar alleen varkens wonen.¹³² Dit volk denkt dat ‘het alles denckt op een tocht te verquisten, / Als het een stooters koeck derft koopen op de kolck!’,¹³³ In bovenstaande versregels wordt de Amsterdammer ultieme gierigheid aangerekend - een stooters koeck is namelijk een munt van zeer lage waarde en met de kolck wordt mogelijk de Nieuwezijdse Kolk bedoeld - een straat waar in de vroegmoderne periode oude schoenen en klompen verkocht werden.¹³⁴

Nadat Focquenbroch een beetje uitgeraasd is, volgt een gestructureerd betoog. Zoals in de vorige paragraaf al besproken is, vraagt hij zich af waarom een eerlijke man in Amsterdam zou blijven - de stad waar afkomst, verstand, wijsheid of deugd lager geacht dan de kleinste scheidt en waar je aanzien vergaart naar gelang het gerinkel van je geld.¹³⁵ In het volgende spreekt Focquenbroch ook de eer nog aan:

O eer! die in de deught wel eertijts wierd gestelt!

Hoe zijt ghy dus verkeert? hoe gaet ghy dus verlooren?

Een harssenloose sot, met narre tuygh gebooren,

Besit die u dan nu, door sijn geschachert gelt?¹³⁶

Vervolgens moet ook de liefde eraan geloven - in de regels ‘Het gout maeckt hier ter stee, u even als een swijn, / Wiens macht men heeft betoomt, door hem sijn snuyt te ringen’¹³⁷ wordt ook ware liefde weggewuifd: huwelijken zijn gebaseerd op verstand, op gewinzucht.

Na ongeveer alle aspecten van het leven wel besproken te hebben, kan geconcludeerd worden dat Amsterdam wordt verweten dat de gaven van de ziel, de deugdelijke eigenschappen van de mens, hier

---

¹³⁰ Focquenbroch 1669, resp. v. 1, 3 en 13

¹³¹ Ibid., resp. v. 6, 7 en 8

¹³² Ibid., 9-12

¹³³ Focquenbroch 1669, v. 15-16. Wanneer iemand een ‘stooters koeck’ (een geldstuk van weinig waarde) uitgaf, had hij al het vermoeden dat hij zijn gehele bezit weggaf op de kolk. Het is wat speculatief, maar volgens mij wordt hier mogelijk verwezen naar de Nieuwezijds Kolk, een straat waar in de vroegmoderne periode oude schoenen en klompen verkocht zouden worden - duurzaamheid ten top (Lesger 2013, p. 95)

¹³⁴ Dit staat in de paragraaf over visies op de geldzucht...

¹³⁵ Focquenbroch 1669, v. 17-20

¹³⁶ Ibid. v. 21-24

¹³⁷ Ibid. v. 27-28

versmaad worden - in plaats daarvan is het geld hier wat goed is, het bezit wat eer oplevert: een edel gemoed is hier zeldzamer dan een kraai, de geldzucht heeft alles in haar macht. In de laatste drie strofen, 10 tot en met 12, wendt Focquenbroch zich af van Amsterdam om een universeel geldend moraal toe te voegen - de edele geest bemint alleen een ziel die schatten in zich heeft, 'Die men, als 't ydel goudt, uyt geen gebergh kan graeven.'¹³⁸ Ten slotte schrijft hij:

't Veracht verganckelijck goedt, dat als een roock verdwijnt,
En kiest de deught alleen tot voorwerp van sijn minnen;
En dees ist, die geen tijt, noch voorval kan verwinnen,
Mits sy, ghelijck een Son, door alle wolcken schijnt.

Focquenbroch veroordeelt de geldzucht en gierigheid vanuit zijn maatschappelijke betrokkenheid. In zijn opinie verliezen vergankelijke goederen op een gegeven moment hun waarde (of: ze verdwijnen). De deugd kent echter geen tijd, en is hetgeen mensen moeten nastreven. Door te verwijzen naar vergankelijkheid en onvergankelijkheid, lijkt Focquenbrochs afkeer van de geldzucht te zoeken te zijn in religieuze hoek. Zijn keer op keer langskomende verwijzingen naar het goddelijke zoals een 'eel ghemoet' en 'de gaeven van de ziel' verwijzen hier ook naar. De geldzucht wordt in het gedicht neergezet als een soort afgod - een vervanging van een 'echte godheid' - welke door het volk aanbeden wordt en welke langzamerhand de rol van religie overgenomen heeft.

---

¹³⁸ Focquenbroch 1669, v. 43-44

§4.3 Hedendaagsche Mantel-Eer, Zoet

De centrale boodschap met betrekking tot de zeventiende-eeuwse geldzucht zoals deze spreekt uit Zoet's 'Hedendaagsche Mantel-eer,' valt samen te vatten in twee aan Bredero ontleende versregels, welke expliciet door Zoet overgenomen zijn:

'Want het lieve geld dat stom is,
Maakt het regt het geen dat krom is:'¹³⁹

Met andere woorden: deugd en eer doen op het moment onder voor het bezit van geld - dit is volgens de personen in het gedicht namelijk het enige dat ware deugd oplevert. Hiermee is de visie op geldzucht die uit het gedicht veel meer algemeen geldend dan waar het gedicht in eerste instantie om lijkt te gaan - namelijk de eer en deugd van (in eerste instantie) arme vrouwen. Wat echter ook belangrijk is om te noemen, is dat geldzucht niets meer dan een tussenstap is. Uiteindelijk streeft iedereen naar uiterlijke eer - welke verkregen kan worden door het dragen van mooie, dure mantels: wat dit opent vervolgens alle deuren. De tekst is dan ook doorspekt met verzen als 'Om het kleed dat moetje weten / werd men dikwils vroom geheeten, / en geagt van ellick iem, / 't Kleed en doet geen on-eer sien, / Deugd dar moetmen niet opkijikken, / Maar alleenig na de Rijkken.'¹⁴⁰

Zoet ventileert deze uit de tekst sprekende visie door een gesprek voor te wenden tussen de twee vrouwen Neeltje en Grietje. Het gedicht vangt aan met tien strofes 'Voorklanck'. Zoet voert hier een sombere ik-figuur op die 's avonds een wandeling maakt om zijn gedachten te ordenen op de lommerrijke Singel, wat zoals beschreven een perfect toneel vormt voor verliefde koppels. Hij vangt daar echter enkele flarden op van een gesprek tussen twee 'Laudaten': "Zusters van de Schuim Godin, / Die de Eer op 't hoogste haten, / Hebben in de Munt-God zin."¹⁴¹ De ik-figuur komt wat dichterbij om te kunnen horen waar de twee vrouwen het over hebben.

Neeltje en Grietje, beide uit een lagere sociale klasse, laten de deugd varen om vervolgens door middel van bezit en mooie kleding een hogere plaats op de sociale ladder te bemachtigen. Zo vraagt eerstgenoemde aan Grietje of het haar nog bevalt met haar vrijer Jopje, wat in het geheel niet zo is: want Jopje mag dan een deugende, eenvoudige en eerlijke man zijn - hij is al te arm, en Grietje betoogt dat niet deugden, maar rijkdom en mooie kleding je aanzien geven: het geld wordt boven deugd en eer gesteld. De strekking van Grietje's betoog is te vatten in de volgende verzen: "'t is on-erlijk, broeds of mal, / Moye Mantels dekken 't al.'¹⁴²

Het woord wordt vervolgens overgenomen door Neeltje: zij vervolgt met een lange opsomming van zaken die volgens haar gestuurd worden door (de hoop op het bezit van) geld. Enkele versregels ter illustratie:

Om het Geld is 't datmen graafd,
Om het Geldje moetmen nygen,

---

¹³⁹ Zoet 1675, v. 173-175

¹⁴⁰ Zoet 1675, v. 57-62

¹⁴¹ Zoet 1675 (1636), v. 34-37

¹⁴² Zoet 1675 (1636), v. 90-91

Om het Geltje moetmen zwijgen,

Om het Geld is 't datmen vegt¹⁴³

Neeltje onderbouwt haar stelling met de volgende anekdote over zichzelf - hoewel ze kortgeleden zelf nog berooid was en daarom voor slet uitgemaakt werd bij de slagerij als ze iets probeerde te kopen (en minder bood dan de eis¹⁴⁴). Ze huurde daarom een kamer en besloot te gaan 'stijven' - oorspronkelijk bedoeld als het beroep linnen stijven maar met dubbelzinnige connotatie. Er volgen echter veel meer voorbeelden, die alle hetzelfde onderstrepen. Zo vertelt Grietje hoe zij zelf een soort maîtresse wordt van een rijke heer, enkel om zich door hem te laten spekken.¹⁴⁵ Omgedraaid passeren voorbeelden de revue waarin rijke mensen niets gemaakt kan worden: zo vertelt Neeltje over 'dronken Pieter' - die eigenlijk een nachtje in het gevang moet doorbrengen, maar in een handomdraai de nachtwacht om weet te kopen¹⁴⁶ - en over een rijk meisje dat per ongeluk zwanger raakt, maar haar baby zonder dat iemand het weet overhevelt aan haar dienstmeid.¹⁴⁷

Zoals in de vorige paragraaf al besproken werd, past Zoet echter ironie toe op de tekst - waardoor de sprekende visie omgedraaid behoort te worden: Zoet spreekt zich daarmee juist uit tegen manteleer en geldzucht - en tegen arme figuren die bijvoorbeeld hun lichaam verkopen ten gunste van deze, óf tegen rijke figuren voor wie inderdaad deuren geopend worden vanwege hun uiterlijk vertoon. Opvallend is dat hij, in tegenstelling tot De Decker en Zoet, een redelijk scabreuze tekst schrijft - zo komt er voortdurend prostitutie en vrijerij in voor. Hij lijkt daarom met name dit onderwerp te hekelen, en daarmee dus te benadrukken dat dit geen zaken zijn waar deugdelijke personen zich mee bezig houden.

---

¹⁴³ Zoet 1675 (1636), v. 112-115

¹⁴⁴ Zoet 200

¹⁴⁵ Zoet 1675 (1636), onder andere v. 729-735

¹⁴⁶ Ibid., v. 301-324

¹⁴⁷ Ibid., v. 501-504

§5 Conclusie

Teksten waarin geldzucht ofwel afgekeurd, ofwel geromantiseerd worden, vormen een lange traditie en zullen ook in de toekomst altijd geschreven worden - van de mythologie tot het postmodernisme, van De Bijbel tot Thomas Piketty's maatschappijkritische *Kapitaal*. Uit dit onderzoek blijkt dat zeventiende-eeuwse literatuur over dit thema grofweg opgedeeld kan worden in drie groepen: lofteksten, moraliserende teksten en hoofdzakelijk humoristische of satirische werken. De hier onderzochte werken behoren uiteraard tot laatstgenoemde groep. Hoewel de *Lof*, 'Mantel-Eer' en 'Op Amsterdam' zich thematisch gezien sterk tot elkaar verhouden, verschillen ze onderling op een aantal punten. In verhouding met elkaar zijn De Focquenbroch en Zoet sterk hekelend, terwijl de satire in De Decker gematigd te noemen is. Ook wat betreft visie is De Decker het buitenbeentje. Tussen 'Mantel-Eer' en 'Op Amsterdam' valt een sterke vergelijking te maken: uit beide teksten spreekt de boodschap dat deugd en eer boven rijkdom en bezit gesteld moeten worden (al doet Focquenbroch dit aanwijsbaar vanuit religieus oogpunt - Zoet niet). Uit De Decker spreekt vooral kritiek op het gemak waarmee men de schepen achter zich verbrandt in zijn jacht op gewin.

§6 Discussie

In dit onderzoek is geprobeerd de context van de werken zoveel mogelijk te betrekken bij het onderzoek. Dit leverde echter twee valkuilen op: allereerst is deze studie niet omvangrijk genoeg om de gehele context mee te kunnen nemen - ten tweede bestaat het risico dat de beoogde tekstuele analyse enigszins ondergesneeuwd raakt; waardoor enkele nuttige en interessante ingangspunten links bleven liggen. Jammer, want vooral op het gebied van satire-onderzoek is er nog een hoop te halen: zo is het discursief-stilistisch model (2003) door Paul Simpson een goed instrument om meer systematisch onderzoek naar satire te kunnen doen en was het expliciet kijken naar de werking van de tekst in de maatschappij - zoals Nieuwenhuis beoogde te doen - een interessante invalshoek geweest. In plaats daarvan is hier slechts kort in kaart gebracht in welke traditie de teksten staan en hoe ze zich op het gebied van satire en visie tot elkaar verhouden. Ook nuttig: hopelijk opent dit werkstuk deuren naar vervolgonderzoek - want zoals duidelijk geworden moet zijn, valt er op het gebied van satirische teksten over rijkdom, hebzucht en geldzucht nog veel te halen.

Bibliografie

Literatuur

Abrahamse, Jaap Evert. *De grote uitleg van Amsterdam*. Tweede druk. Bussum: Uitgeverij Thoth 2011

Abrams, M.H. 'Satire'. In: *A Glossary of Literary Terms*. Zevende druk. New York etc.: Heinle & Heinle Publishers 1999. p. 275-278

Aglionby, William. *The present state of the United Provinces of the low-countries as to the Government, Laws, Forces, Riches, Manners, Customes, Revenue, and Territory of the Dutch*. In three books. Londen: printed for John Starkey 1671

Alighieri, Dante. *De goddelijke komedie. De Hel*. Vert. Jacques Karel Rensburg. Amsterdam: Langenhuysen 1906

Beekman, E.M. *The crippled heart. An Introduction to the Life, Times and Works of Willem Godschalck van Focquenbroch*. Leiden: Astraea 1997

Bork, van G. J. & Verkruijsse, P. J. (red.) *De Nederlandse en Vlaamse auteurs. Van middeleeuwen tot heden*. Weesp: De Haan 1985, p. 162. Geraadpleegd op 20 juli 2014 via www.dbnl.nl

Bos, Eric. 'Niet de feiten, maar de betekenis der dingen: interview met Simon Schama.' In: *Groniek* nr. 106 (1988): 149-157

Cordes, Rudolf. *Jan Zoet. Amsterdammer (1609 - 1674). Leven en werk van een kleurrijk schrijver*. Hilversum: Verloren 2008

De Bijbel: Willibrordvertaling. Boxtel: Katholieke Bijbelstichting 1975

Decker, Jeremias de. *Goede Vrydagh*. Ed. W.J.C. Buitendijk. Culemborg: Tjeenk Willink/Noorduijn 1978

Decker, Jeremias de. *Lof der Geldsucht*. Amsterdam: weduwe Marten Jansz. Brandt 1667

Dirck Volkertszoon Coornhert (januari 2014). Geraadpleegd op 21 juli 2014 via www.kb.nl/themas/filosofie/dirck-volckertsz-coornhert

Es, van G. A. & E. Rombauts. *Geschiedenis van de letterkunde der Nederlanden. Deel 5*. Den Bosch: Teulings, Antwerpen/Brussel: Standaard-boekhandel 1952. Geraadpleegd op 15 juli 2014 via www.dbnl.nl

Focquenbroch, W.G. 'Op Amsterdam'. In: *Thalia, of Geurige Zang-Goddin, Tweede deel*. Amsterdam: Joannes van den Berg 1669

Fokkens, Melchior. *Beschrijvinge Der wijdt-vermaarde Koop-stadt Amstelredam*. Amsterdam: M.W. Doornick 1662

Freedman, Linda. 'The Narrative of Consumption: Greed and Literature.' In: Alexis Brassey & Stephen Barber, red., *Greed*. Hampshire: Palgrave Macmillan 2009

Frijhoff, Willem & Marijke Spies. *1650. Bevlogen eendracht*. Den Haag: SDU Uitgevers 1999

Graves, Robert. *Griekse mythen*. Vert. Paul Syrier, Kees Helsloot & Leo Huisman. Houten: De Haan/Unieboek 1993

Huizinga, Johan. *Nederlands beschaving in de zeventiende eeuw. Een schets*. Bezorgd door Anton van der Lem. Amsterdam: Uitgeverij Contact 1998

Kalff, G. *Geschiedenis der Nederlandsche letterkunde. Deel 4*. Groningen: J.B. Wolters, 1909

Kalma, D. *Skiednis fan Fryslân*. Derde druk. Grou: Utjouwerij Fryslan 1965

Kloet, Lars. 'Het zusje van de Zotheid.' In: *Vooys* 30 (2012) 2: 49-51

Kuijpers, Erika. *Migrantenstad. Immigratie en sociale verhoudingen in 17e-eeuws Amsterdam*. Hilversum: Verloren 2005

Landes, David S. *Arm & Rijk. Waarom werd het Westen rijk en bleven andere landen arm?* Vert. A. Abeling & P. Verhagen. 7e druk, Utrecht: Uitgeverij het Spectrum 2008

Lem, Anton van der. *Het Eeuwige verbeeld in een afgehaald bed. Huizinga en de Nederlandse beschaving*. Amsterdam: Uitgeverij Wereldbibliotheek, 1997

Lem, Anton van der. 'Van zure druiven?...en een zoute haring. De eerste reacties in Nederland op Schama's *Overvloed en onbehagen*.' In: *De zeventiende eeuw*. nr. 2 (1988): 69-82

Lesger, Clé. *Het winkellandschap van Amsterdam: Stedelijke structuur en winkelbedrijf in de vroegmoderne en moderne tijd, 1550-2000*. Hilversum: Uitgeverij Verloren 2013

Mangan, Jane E. *Trading Roles. Gender, Ethnicity, and the Urban Economy in Colonial Potosí*. Durham and Londen: Duke University Press 2005

Meijer Drees, Marijke en Ivo Nieuwenhuis. 'De macht van satire: grenzen testen, grenzen stellen'. In: *Nederlandse Letterkunde* 15 (2010) 3, 193-220

Nieuwenhuis, Ivo. *Onder het mom van satire. Laster spot en ironie in Nederland, 1780-1800*. Hilversum: Verloren 2014

Parre, Hugo van der. 'Satire als letterkundig begrip'. In: *Spektator* 14 (1984-1985) 6, 391-397

Porteman, Karel & Smits-Veldt, Mieke B. *Een nieuw vaderland voor de muzen. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1560-1700*. Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker 2009

Price, J.L. 'The Dangers of Unscientific History: Schama and the Dutch Seventeenth-Century.' In: *BMGN - Low Countries Historical Review*. Vol 104 (1989), No 1. 39-42

Schama, Simon. *The Embarrassment of Riches. An Interpretation of Dutch Culture in the Golden Age*. Californië: University of California Press 1988

Schama, Simon. *Overvloed en onbehagen*. Vert. Eugène Dabekaussen, Barbara de Lange & Tilly Maters. 3e druk, Amsterdam: Uitgeverij Contact 1998

Six van Chandelier, Jan. *Gedichten*. Ed. Anne Evert Jacobs. Assen: Van Gorcum 1991

Smit, Kees. *Pieter Langendijk*. Hilversum: Verloren 2000

Test, George A. *Satire: Spirit and Art*. Florida: University Press Florida 1991

Trapman, Hans. *Wijze Dwaasheid. Vijfhonderd jaar Lof der Zotheid in Nederland*. Amsterdam: Balans 2011

Verbaan, Eddy. *De woonplaats van de faam: Grondslagen van de stadsbeschrijving in de zeventiende-eeuwse republiek*. Hilversum: Verloren 2011

Vergilius Maro, Publius. *Eclogue 1*. Translated by Ulysses Vestal. http://www.theaterofpompey.com/pdcs_articles/eclogue_1.pdf tweede versie, 12 november 2009 (3 september 2003)

Vondel, J. van den. *De werken van Vondel. Deel 4. 1640-1645*. Ed. L. Simons, C.R. de Klerk, B.H. Molkenboer, J. Prinsen J. Lzn, H.W.E. Moller, J.F.M. Sterck en C.G.N. de Vooy. Amsterdam: De Maatschappij voor goede en goedkoope lectuur, Amsterdam 1930

Willem Godschalk Focquenbroch (januari 2014). Geraadpleegd op 20 juli 2014 via www.kb.nl/themas/nederlandse-poezie/dichters-uit-het-verleden/wg-van-focquenbroch

Zoet, Jan. 'Hedendaagsche Mantel-Eer, Voorstellende De groote Geld-zugt dezer bedorven Eeuwen.' en 'Stroppe-Klagt'. in: *d'Uitsteekenste Digt-kunstige Werkken, Door Jan Zoet, Amsterdammer*. Amsterdam: Jan Klaasz. ten Hoorn 1675

Afbeeldingen en prenten

Berckheyde, Gerrit Adriaenz. 'Het stadhuis op de Dam in Amsterdam.' Amsterdam: 1672. Geraadpleegd op 29 juli via www.rijksmuseum.nl

Bolswert, Boetius Adamsz. 'byrsa Amstelodamensis'. Amsterdam: Michiel Colijn 1609. Geraadpleegd op 3 juli via www.beeldbank.amsterdam.nl

Visscher, Cornelis. 'Gedicht op de Beurs van Hendrik de Keyser. Door Joost van den Vondel.' Haarlem 1643. Geraadpleegd op 21 juli via www.rijksmuseum.nl

Bijlagen

Amsterdampassage Lof der geldsucht

- 1   Gelooft my , Hoorderen, ick ben op machtig spelen
Bet afgerecht alleen , Is all' de Grieksche velen;
Ick doe de menschen sich alom by-een begeven,
En onaffscheydelijck aen-een als kliffen kleven;
- 5   Ick heb op 't rammelen op 't klincken van mijn goud
Bey Stad en Staet gesticht, ja Staet aen Staet Getrout:
Weshalven ick my oock niet luttel heb te stooren
Aen 't al te slecht bescheyd dier eselen en dooren,
Die drijven dat de sucht tot Godsdienst voedster sou
- 10   Of vorderesse zijn van Staet-en Steden-bou,
En 't menschelijck geslacht hier toe als aen sou leyden:
Ja, 't hadde wat om 't lijf, soo sy den gouddienst seyden:
Want waer mijn goud-aes blinkt, het zy dan waer 't ook zy,
Daer maken sich terstond mijn' goud-harpijen by,
- 15   Daer vliegen sy op aen, daer timmeren, daer vesten
Sy fux hunn' wooningen, daer bouwen sy hunn' nesten.
Laet Potosi dor, droog, onvruchtbaer zijn en koud
En volgens dien onnut tot 's menschen onderhoud;
Soo haest het maer en komt sijn' schatten t'openbaren,
- 20   Sijn' mijnen rijck van stof, sijn goud-en-silver-aëren;
Strax sult ghy 't krielen sien van menschen om 't gewin,
Strax huys aldaer by huys, gesin sien by gesin;
Strax sal 't in drang, in woel, de vetste landgewesten
Beschamen van Peru, ja van all't wijde Westen.
- 25   Maer waer toe om bewijs soo verr van honck gegaen?
Waer toe hierom gekruyst den Wester-Oceaen?
En is mijn Amsteldam ('t mijn seg ik en met reden,
Vermits mijn Plutus daer soo trouw word aengebden,

En mijn gesag aldaer niet kranck en is noch klein)
 30 Schoon uyt sijn' grachten oock (die echter zijn te prijzen
 om haer' bevalligheyd) geen' amber-geuren rijsen,
 Niet schier als op een' sprong of in seer korten tijd,
 Tot sijner vrienden vreugd, tot sijner hat'ren spijt,
 En tot verwondering van kleenen van grooten,
 35 Sijn' ouder' Susteren, sijn frisscher' Speelgenooten
 Verr over 't hoofd gegroeyt, en wijd gestapt voorby,
 Soo wel in ruym begrip, als tal van burglary;
 Sulcx dat die brave Stad thans uytsteekt onder velen
 (so Maroos veld-schalmey van (2) Roomen plag te spelen)
 40 Als onder 't struyk- gewasch cypres of ceder-stam?
 En wat's hier d' oorsaek af? 't is dat mijn Amsteldam
 Tot Zeevaart, koop-bedrijf, tot rijcken handel plegen
 En lieflijk geld-gewin is wonder wel gelegen.
 Wat heeft dit (3) menigten naer Hollands rijcken strand
 45 Getrocken en getroont, die in hunn vaderland
 By elssen, weefgetouw, by naelde, schaer en garen,
 By seyssen, schup en ploeg niet mans genoeg en waren
 Ter winste van droog brood, en hier nu boud en stout
 Tot aen de kneukels toe gaen weyden in mijn goud!
 50 Vrywillighlijk nochtans word dit van my beleden,
 Dat van dien Masten-grond, dat van die Stad der Steden
 De wasdom niet soo seer aen mijn beleyd en staet,
 Als wel aen 't wijs beleyd van haren wijsen Raed,
 Die voor den vreemdeling noyt poorten heeft gesloten,
 55 Maer hem onthaelt, omhelst als eyge landsgenoten;
 Die als een' staetpest oock gewetens-dwang verfoeyt,
 En sijnen Godsdienst elck laet plegen ongemoeyt.
 T is hope dan van winst, die menschen t'samentrecken
 En t'samen houden kan, en, waer die gaet vertrecken,

60   Hoe goed het land oock zy, hoe lieffelijck de lucht,
Daer set ghy't neffens haer oock staensvoets op de vlucht;
Daer staen de Steden doodsch, de stroomen onbevaren,
De straten sonder volck, de merckten sonder waeren;
Daer packt sich elck van daem, gelijk als luys en muys,
65   Van eenen dooden romp, uyt een bouvallig huys:
K en hoof heen' hulck vol praets om u dit aen te duyden;
Het Vriesche Staveren en 't aerme Zeeusch Armuyden
Die geven met de daed u hier af vol bescheyd,
En waer de daed betuygt, waer toe daer veel geseyt?

Op Amsterdam

1 t Gelt-suchtigh Amsterdam met al haer soete keyers,
Stoft al te moedigh op haer opgevulde tas;
De maegre gierigheydt die steeds haer Af-god was,
Maeckt dat dit hoen niet leydt, dan stront, in plaets van eyers.

5 Wat vind een eerlijck man op aerd, soo duldeloos
Dan dat hy hier een aep moet als een mensch gekleet sien?
En dat hy 't loflijk goudt moet aen een sot besteet sien?
Die als een stront-vliegh sit te prijcken in een Roos.

O Schraele kaerigheyt! met uw verslenste koonen!
10 Hoe plant ghy dus uw stoel in dees beruchte Stadt?
ô Luckvrouw al te blindt! hoe stort ghy dus uw schat,
In een vergult Paleys, daer niet dan varckens woonen?

Wat doet het heyligh gout by sulck een heyloos volck?
t Geen eeuwigh sit en huylt by haer ghefulde kisten;
15 Ja 't geen het alles denckt op een tocht te verquisten,
Als het een stooters koeck derft koopen op de kolck!

Wat doet een eerlijck man in dese Stadt te blijven?
Waer afkomst noch verstandt, noch wijsheyt, deught, noch geest,
Ooyt soo veel werd geacht, als d'alderminste feest,
20 En aensien van 't geklank der saem-geschraepte schijven.

O eer! die in de deught wel eertijts wierd gestelt!
Hoe zijt ghy dus verkeert? hoe gaet ghy dus verlooren?
Een harssenloose sot, met narre tuygh gebooren,
Besit die u dan nu, door sijn geschachert gelt?

25 O liefde! ghy die 't al op aerde placht te dwingen!
Die boven al wat leeft de Meester plagh te zijn,
Het gout maeckt hier ter stee, u even als een swijn,
Wiens macht men heeft betoomt, door hem sijn snuyt te ringen.

De gaeven van de ziel die worden hier versmaet;
30 Al 't geen beminlijck is, dat siet men hier verachten;
Al 't geen verachtlijck is, daer siet men hier na trachten,
De deught is hier het geldt, de eer de eyghen baet.

In 't endt, 't is niet dan geldt daer men hier van hoort roemen,
Die dat heeft, die ist al, die dan ontbeert, is niet.
35 t Gheluck 't geen op dees stadt soo mildt haer gaeven siet,
Saeyt daer sleghs distelen, en doornen sonder bloemen.

Want, soo een witte kreaey yet seltsaems word geacht,
Noch seltsaemer is hier een eel ghemoet te vinden;
De geltsucht, die de deught hier in haer balgh gaet slinden
40 Die heeft, door haer fenijn, hier alles in haer macht.

O neen; een hel gemoedt dat hanght niet van de gaeven,
Van d't blinde en dartle wijf, dat sonder aensien geeft,
Maer 't mint alleen een ziel, die schatten in sigh heeft,
Die men, als 't ydel goudt, uyt geen gebergh kan graeven.

45 t Veracht verganckelijck goedt, dat als een roock verdwijnt,
En kiest de deught alleen tot voorwerp van sijn minnen;
En dees ist, die geen tijt, noch voorval kan verwinnen,
Mits sy, ghelijck een Son, door alle wolcken schijnt.

Hedendaagsche Mantel-Eer

Hedensdaagsche
Mantel-Eer,
Voor-Stellende
De groote Geld-Zugt dezer bedorven
Eeuwen.

Onlangs als Diaan haar stralen,
Silver-blank van 's Hemels kim
Liet op 't logge Aardrijk dalen,
Met een lieve luisterglim.

5 Als mijn dof gedacht met kommer
Was be kroost en heel geboeid:
Koos ik 't Singels groene Lommer,
Daar het Y in d' Amstel vloed.

Daar de Lievers's avonds wand'len
10 Met de Nymphjes van het Y,
Daermen ziet het vriend'lijk hand'len
Van de zoete Minnery.

Daar des Amstels Dwingelandjes
Met haar vrye Slaventreën,
15 Daermen voor de Stoke-brandjes
Storten hoort veel Min-gebeên.

Daermen dikwils zoet hoort kweelen
Lievers vleying om het Jaa,
Daar het lieflijk kusjes steelen
20 Is verligting van de schaa.

Daar de binding werd de bvryheid,
Daarmen 't vrye graag verliest:
Daarmen met een zoete blyheid
t Vast te binden willig kiest.

25 Op dit Lievers wandel-baantje
Tokte mijn de grage lust,
Om in 't schijnen van het Maantje
Stellen mijn gedagt in rust.

Dies zoo ging ik daar wat dwalen
30 Onder 't groene Lommer heen:
Tot ik hoorde 't los verhalen
Van veel ongebonden reen.

Ik vernam daar twee Landaten,
Zusters van de Schuim Godin,
35 Die de Eer op 't hoogste haten,
Hebben in de Munt-God zin.

K Dagt wat hebben die al woorden,
Dies ik nog wat stijver ging':
Tot dat ik te degen hoorden,
40 Dat d'een dus haar reen aanving:

Goeden avont Speel-nood Grietje;
Wel hoe vart het Moer, genietje
Jopje tot jou by-slaap haast?
k Loof niet Grietje datje raast?
45 Neen ik, Job dat kaale vinkje,

Dat verbrangste Honde-Klinkje,
Neen dat teersje van een Man,
Neeltje staat mijn gantsch niet an
Hy is al te kaal van veeren,
50 Al te slegt en regt van kleeren,
Al te simpel van gewaad,
Dat hy mijn tot Trouw bepraat:
Schoon hij deugdig is en eer'lijk,
Denkt een Mensch is meê begeerlijk
55 Na het lieve Werelds goedt,
Dat een hier dog eeren doet:
Om het kleed dat moetje weten
Werd men dikwils vroom geheeten,
En geagt van ellik iem,
60 t Kleed en doet geen on-eer sien,
Deugd daar moetmen niet opkijcken,
Maar alleenig na de Rijkken:
Want de deugd en is nu niet,
t Is op 't Goedje datmen ziet,
65 Na de Schrijven moetje luist'ren,
Want dan kan 't gebrek verduist'ren:
Och dat maakt de gekken wijs,
t Goedje Moêr dat wind de prijs:
Eer en kan nu gantsch niet baten,
70 t Goed dat brengtje hier tot Staten,
Om het goedtjen aangenaam
Krijgt men hier een groote faam.
Laat een met beroide kleeren
Hier een lutje Staat begeeren,
75 Laat hy steunen op zijn Eer,
Noyt en krijgt hy zijn begeer

Want de oogen dogh van allen,
Daat'lijk op de Kleeren vallen:
Is hy deugdig, 't slordig pak
80 Maakt hem tot een Schobbejak:
Siet daar leid dan al zijn hoopen,
Kost hy dan zijn Eer verkoopen
Voor wat Schrijven wit of rood,
Dan en had de Man geen nood:
85 Had hy deugd en eer verlooren,
En daar 't goedje voor verkooren,
Ligt'lijk kreeg hy dan 't bezit
Van een Werrelds Opper-lit:
Want in 't goed heeft elk behagen,
90 t Kan een op het Kussen dragen:
't is on—erlijk, broeds of mal,
Moye Mantels dekken 't al.
Liever dan zoo een genomen
Daar men kan tot Staat meê komen:
95 Beter dan een Gek met Goud,
Als een arm' en Wijs getrou.
Dus ging Grietje Lolle-kater,
Raat'len met heur losse Snater,
Dus zo ging zy duwen heen
100 Daar het klare Maantje Scheen:
Daar doen Neel weer aan het praten,
t Scheen heur tong was los gelaten:
Daar doen weer het snoode Geldt
Boven deugd en eer gestelt.
105 Griet zei zy, dits mijn gevoelen,
Dat het Geld de lust kan koelen
Van een ieder mensch op aard,

Om het Geld is 't datmen spaard:
Om het Geld en om de Schijven
110 Gaan de Advokaten kijven.
Om het Geld is 't datmen draafd,
Om het Geld is 't datmen graafd,
Om het Geldje moetmen nygen,
Om get Geltje moetmen zwijgen,
115 Om het Geld is 't datmen vegt,
Om het Geld men kromt en regt,
Om het Geldje daatmen zeilen,
Om het Geldje gaatmen peilen,
Om het Geld is 't datmen vist,
120 Om het Geld is 't datmen splist:
Om het geldje gaatmen zweeten,
Om het Geldje gaatmen meeten,
Om het Geld is 't datmen zaaid,
Om het geld is 't datmen maaid,
125 Om het geldje moetmen dorsen,
Om het geldje moetmen torsen,
Om het geld it 's datmen sakt,
Om het geld is 't datmen pakt,
Om het geldje pagt den Pagter,
130 Om het geldje waakt den Wagter,
Om het geld is 't datmen brouwt,
Om het geld is 't datmen touwt,
Om het geld is 't datmen soetelt,
Om het geld men yeder troetelt,
135 Om het geld een yeder smeekt,
Om het geld men maakt en breekt,
Om het geldje zaagt den Zager,
Om het geldje draagt den Drager,

Om het geld de Fluiten blaast,
140 Om het geld de Trommel raast,
Om het geldje singt de Singer,
Om het geldje springt de Springer,
Om het geld de Snyer last,
Om het geld de Schoeser past,
145 Om het geldje drukt de Drukker,
Om het geldje plukt de plukker,
Om het geldje smeed de Smit,
Om het geld de spitter spit,
Om het geldje tapt de Tapper,
150 Om het geldje lapt de Lapper,
Om het geld de Schout steeds vanghd',
Om het geld de Beul steeds hangd',
Om het geldje koopt den koper,
Om het geldje loopt de looper,
155 Om het geld men vuld en leegd,
Om het geld men stille veegd,
Om het geld is elk bekommerd,
Om het geldje is de Lombard,
Om het geld het al geschied,
160 Watmen hier geschieden ziet,
Want om 't geldje krijgtmen groeten,
Geld dat kan het zuur verzoeten,
Geld dat maakt een hier gezien,
Geld dat doet een eer geschien,
165 Geld dat doet een hier verhoogen,
Geld dat blind de Schout de oogen,
Geld dat maakt het duister klaar,
Geld dat maakt het lichte zwaar,
Geld dat doet het harde breken,

170 Geld dat doet de stomme spreken,
Geld dat aangename geld,
Is hier Meester van het veld.
Want het leive geld dat stom is,
Maakt het regt het geen dat krom is:

175 Geld dat brengt by vyand gunst,
Breekt hier zegel, recht en kunst.
Moye kleeren, volle zakken,
Mogen by den haard wel kakken,
Maar beroide Beurs en Broek,

180 Heeft tot nood-druft naauw een hoek.
t Is nu pas een Jaar geleden,
Was ik vry beroid van kleeden,
Slegjes na de oude Wet,
Noit geen Doek-huif opgezet,

185 Aan mijn handen gantsch geen Ringen,
k Wist nog van geen moye dingen:
Niet een Rokje met een boord,
Niet een Lyfjen met een koord:
Al myn Huiven zonder kanten,

190 Aan myn ooren geen Pendanten:
Kleine Kraagjes, wit en plat,
Met een Linne schort om 't gat.
Dies zoo liep ik alle dagen,
Niet een Knecht had doen behagen

195 In mijn trots, en rustig lyf,
Niemand zegt my tot zyn wyf.
Quam ik dan om wat te koopen,
Eens maar in de Hal geloopt:
Vraagden ik, hoe veel dat Vleis?

200 Bood ik minder als den eis,

Zoo begonnen al de Wijven,
Daar by-kans op mijn te kyven:
Dan was 't lieve Morsebel,
Hebje ook dat Geld nog wel,
205 Segt eens slordige Laudaatje,
Sletvink loop, jou schort een praatje:
Ey Moer lyf-uit, ga jy heen,
t Geltjen aan wat Pens besteên.
Dus wierd ik dik uitgestreken,
210 Dat ik deur ging zonder spreken:
Heel verstoerd al kwaad en gram,
Tot ik op de Vismarkt quam.
Daar was 't kind schort jou een Sootjen,
Legt je gaang daar in dat Vlootjen,
215 Dat is Y-bot die nog leeft,
En van daag gezwommen heeft:
Dat zyn Baarsjes dik, en rondjes,
Riep dan onze Marry mondjes,
Kom wat zoekje Engelin,
220 Daar, ik heb het na je zin:
Dat's een Zootjen uitgelezen:
Wel hoe veel zou 't naaste wezen,
Datje 't met een woord maar zegt,
Dan was 't zeven bied die Knegt,
225 En om agt zal ik het geven:
Bood ik dan de Schelling even,
Daar de mond dan op-gespart,
Dan was 't Moer jy hebt het hart,
Zeker zouje 't wagen durven,
230 k Loof je Peet die is gesturven,
Datje daar wat goed geniet,

Datje zoo regtschappen biet,
Of je bent een van de Pollen,
Die het winnen 's nagts met krollen:
235 Loop mijn Spiering-stokster loop,
k Heb voor Hoeren niet te koop.
Daar meê ging ik dikwils henen
En myn ongeluk beweenen,
Regel-regjes na ons huis:
240 En beschreide daar myn kruis.
Dikwils lag ik heele nagten,
Overbrengen met gedagten,
Want ik had een groot verdriet:
Dat mijn ieder zoo verstiet.
245 Dan was 't wat ik wil gaan dienen,
Dan bedagt ik dat van thienen
Men niet een goe huur en raakt,
Daar men 't wel te pas in maakt.
Want dan is de Vrou te gierig,
250 Of dan is de Man te stierig,
Of dan is de Dogter Vrou,
Nimmer is 't als 't wezen zou.
Daarom dagt ik op het leste,
En dit was ook verr' het beste,
255 Om te wezen uit 't verdriet,
En in niemand zijn gebied.
Dies zoo huurden ik een kamer,
Allernaast de gulden hamer,
Daar heb ik mijn neêr gesteld,
260 En ik steef daar wat om geld:
t Was in 't eerste vry war skegjes,
Dan kreeg kennis aan veel knegjes,

Hier de beste van de Stadt,
d'Een die brogt mijn dit of dat:
265 Dan brogt die een Kraag te setten,
Dan de aêr een paar Ponjetten:
En het raakten 't lest zoo veer,
k Dacht niet langer om de Eer.
k Kreeg al wat ik mogt begeeren,
270 Allerhande moye kleeren,
k Wier zoo netjes en zoo fier,
Geen ding scheen mijn schier te dier.
k Kocht al wat ik 's nagts mogt dromen,
Dus ben ik zoo verd gekomen,
275 Dat mijn niemand schier ontmoet,
Of ik werd daar van gegroet,
Yder heeft na mijn begeeren,
IS dat aêrs dan om de kleeren?
Want ik ben nu nog die geen,
280 Die wel eer ging slordig heen.
Daarom zal mijn geen bepraten,
Of moet Schrijven klarren laten,
Niemand krijgt mijn in zijn Net
Als die 't geld op kanten zet.
285 Schoon hy niet is al te schrande,
Maar een Broêr van gekke Sander,
Schoon de deugd hem niet belast,
Of geen eer is aan hem vast.
Daar en zou ik niet op passen,
290 t Geld dat kan dat vuil afwassen,
Want een Rijkkerd sonder Eer
Noemt men dog gestaag mijn Heer.
En een eer'lijk zonder Schijven,

Moet een Bok, een Ezel blijven,
295 t Geld dat maakt een Zot geleerd,
Moye Mantels staag ge-eerd.
Rijkke lui doen noit kwalijk,
Rijkke lui zijn noit ongalijk,
Van een Rijkkerd is 't al goed,
300 Wat hy laat of wat hy doet.
Bleek dat niet aan rijkke Pieter?
Gunder in de gulde Gieter,
Hat hy niet zijn gat zoo vol,
Dat hy was gelijcken dol:
305 En liep langs de Straten kryten,
En dan op de steenen smyten,
Met de punt van zyn Rapier,
Datmen niet en zag dan vier.
Dus zoo ging hy kris kras heenen,
310 Smyten op de arme steenen,
In het naaste van de nagt,
Tot dat hem de Ratel-wagt
Juist qnam in 't gemoet gelopen,
Daar zou 't Peters rug bekopen:
315 Dat het Bier juist had gedaan,
Daar was 't mannen vat hem aan:
Laat ons deze Pype-stelder,
Brenge in een duist're kelder,
Daar hy eet wat wat'r en brood,
320 Maar og Pieter had geen nood.
VVant doen zy hem wilden schorten,
Quam het Geld heur gangen korten,
Ziet het reine Zilver-kruis,
Leide Pieter mooi na huis.

325 Kragtig Geld wie kan u pryzen,
 Of genoegzaam eer bewijzen,
 Wie u roemen na waardy,
 Die daar maakt gevangens vry.
 Had dit nu geweest een Kalis,
 330 Die van klinkke-pen'gen schraal is,
 Had dit die geraakt aan boord,
 Die had is gemoeten voord,
 Die had men de Rug gemeten,
 En hem wel een bet gesmeten,
 335 En hem dan nog voort bewaard
 In de Stoepjes korte-gaard,
 Tot den dag had komen ryzen,
 En hem dan den weg gaan wyzen,
 Regt-uit na de Veugelsteeg.
 340 Daar hy ligt'lijk herberg kreeg;
 Zitten daar en eten sopjes,
 Vet gedroopt met water-dropjes:
 Tot een dag of agt geleên,
 Dat hy vry raakt door gebeên.
 345 Dogh hy kan zoo schoon niet praten,
 Of moet van zyn veeren laten:
 Sluit geld moet'er zyn betaald,
 Schoon hy 't uit de Lomberd haald.
 Of hy dikwils staat te karmen,
 350 Og daar is gantsch geen ontfarmen:
 Over die die niet en heeft,
 t Geld het medelyden geeft,
 t Geld dat is een trouwe hoeder,
 t Geld dat is een vaste broeder:
 355 t Geld in nood steeds voor u spreekt,

t Geld de Sloten open breekt.
 t Geld dat draagt zyn z' Meesters lasten,
 t' Houter menig uit de basten,
 Nooit en hangt m' een rijkken Dief:
 360 Ieder heeft het Geld te lief.
 t Zyn al meest berooide Veugels,
 Die daar danssen in de beugels,
 Op de vois en roe'ge maat,
 Zooze Meester Gerrit slaat.
 365 Ruige Vinkken kan men plukken,
 Kale trekt men 't Vel aan stukken,
 Ruigen hebben gantsch geen nood:
 Kale blijven lichtelijk dood.
 k Zal niet buiten reden spreken,
 370 Want het is genoeg gebleken,
 Dat de kale Vink was droog:
 Als de ruige weeld'rig vloog.
 Daarom yder een doet wijslijk,
 En is boven maten prijslijk,
 375 Die voor al het goed verkiest:
 Schoon dat hy zijn eer verliest.
 Want men zou schier Boekjes schryven,
 Van dat rijkkelui bedrijven,
 Onder 't rijke Juffer goed,
 380 Werd zoo veel bedrog gevoed.
 k Ging hier lestend vry wat laatjes,
 Met een van mijn Kammeraatjes,
 Onder deze Boompjes treên:
 En wy hadden weinig reen.
 385 Dog om onze lust te koelen,
 Gingen wy door d'oude Doelen,

En daar werden wy gewaar,
 Een zeer jong en deftig paar.
 Dies wy ons terstont verstaken,
 390 Daar wy hoorden wat zy spraken,
 Toen begon den gragen bloed:
 Ag mijn Engel zuiker zoet,
 Trek-star van u Slaafs gedagten:
 Boeister van mijn jonge kragten,
 395 Af-godin aan wien mijn hert,
 Dagelijcx geoffert werd.
 Oorzaak van mijn doevig lyden,
 Wilt u Slaaf dog eens verblyden:
 Ag genees dog eens de wond,
 400 Die gy in mijn ziertje zond.
 Koomt en toon nu eens ontfarmen;
 Mit zoo greep hy z' in zijn armen,
 En hy gafze kus op kus:
 Tot zy zeide (Lifste sus.)
 405 k Bid u wilt u graagt betomen,
 t Zal mijn Engel nog wel komen,
 Zyt een weinig maar te vreên,
 Laat ons nog wat verder treên.
 Waar toe waarde 't langer wagten?
 410 (Zeid hy) Lief, de stille nagten,
 Klappen dog aan niemant niet,
 Wat door minne-lust geschiedt.
 Mit begon hy zoet te tokken,
 En hy greep heur na de rokken,
 415 Dat zy mooitjes hem liet doen:
 VVant zy was mee rijp en groen.
 Nu dit duurden nog een beetjen,

t Koff'len onder 't Schorte-kleedjen,
 Tot zy agter over vil:
 420 En toen had de Bloed zijn wil;
 Heer wat was daar toen gewemel,
 t Scheen zy waren in den Hemel:
 t VWas heur alzoet als hem,
 t Werkjen had te degen klem.
 425 Dogh na al dit vreugdig boeten,
 Raakten zy weer op de voeten,
 En zy gingen zoetjes voort:
 En wy zijn haar na gespoord,
 Tot wy kwamen daar zy woonden,
 430 Daar hy z' met veel kusjes loonden,
 Al het geen zy had gedaan:
 Toen is zy in Huis gegaan.
 En hy ging voort zoetjes want'len,
 Heel vernoegt van 't vriend'lijk hand'len
 435 Nu ik kon daar juist de Meid,
 En daar kreeg k al 't bescheid.
 Grietje 'k geefje te bedenken
 Hoe zy wist door veel geschenken,
 Het te houden zoo sekreet:
 440 Dat het niemand nog niet weet,
 k Weet je zoud het niet verzinnen;
 [Hooft] zy gingen 't dus beginnen,
 Z' hebben met een abelheid,
 Het zeer aardig aan geleid,
 445 Doen haar tyd schier was verlopen,
 Vonden zy dit veilig open,
 Dat de geest'ge slimme kwant,
 Tot verhoeding van de schand',

Zou gaan aan haar Vader vragen,
450 Of het was zyn wel behagen,
Dat hy met zyn Dogter mogt,
Eens gaan tyen in de logt:
En dat wist hy zoo te praten,
Vaartjen heeft het toe-gelaten,
455 Dogtertjen dat vaard van huis,
Tot verligting van haar kruis.
Doch haar Mortjen mogt niet lyen,
Dat haar kind alleen zou tyen,
Daarom moest de Meid nog meê,
460 Eer dat Mortje was te vreê:
Om dat kindjen onderwegen,
Zou doch zijn gedient te degen,
Daar zy waren toe bereid,
Koom dan, vaar jy meê men Meid.
465 Toen te zamen op de wagen,
En de paartjes voort geslagen,
Dat de Wagen ram'lig host:
Tot daar Moêr haar lading lost.
Doch men was daar nau gekomen,
470 Of men heeft terstond vernomen,
Na een vroed-vrou tot de nood,
Die men daad'lijk daer ontbood,
Die de weet nau had gekregen,
Of zy is strakx meê getegen,
475 En zoo haast als zy daar kwam,
Men haar strakx alleenig nam.
Daar men haar eens toe ging poyen,
Dat zy nau de weg kost royen.
En toen zaidmen tegens haar,

480 Datter was een Dogter zwaar,
Daar zy lustig geld zou krijgen;
By aldien dat zy wou zwijgen,
En belooven haar by Eed,
Dat zy 't houden zou sekreet:
485 Daar zy daat'lijk op ging zweren,
Zeggend', dit, dat, moet my deren,
Zoo het iemand werd gewaar:
Schoon ik leefde honderd jaar.
Want zy dagt, de harde schrijven
490 zullen 't wel sekreet doen blijven,
En het Paar was meê vernoegt:
Daar op weêr een dronk gevoegt.
Zeggend wilt het niet vergeten,
Dat als wy 't u laten weten,
495 Dat gy dan zoo dra hier bent,
Als gy immers komen kent.
Hier meê scheid men van malkander,
d'Een zoo wel vernoegt als d'ander:
Dit was toen zoo verd nu goedt.
500 Maar hoort wat men meerder doet;
k Weet jy hoordent noit voor dezen,
Daar ging men de Meid belezen
Met veel geld, dat die daar naar
Zei dat zy 't Kinds Moeder waar;
505 En dat zy het had verwurven,
Van een knegt nu korts gesturven,
Die haar had beloofd door trou,
Dan te nemen tot zijn Vrouw.
Hier was 't alles nu te degen,
510 Niemand was 'er toen verlegen:

Juffrou Bely was de Moêr:
t Geld maakt Katalijn de hoer.
Nu, op nog een viertien dagen,
Had Mee-Juffertje vol-dragen,
515 Dies zy dag voor dag vernam:
Dat het bitter uurtje kwam,
Zoo dat hooglijk was van nooden,
Dat toen Cely wierd ontboden,
Daar terstond de Post weêr uit
520 Om de Stuurman van de Schuit.
Die zy straks de leus zoo gaven,
Dat zy daad'lijk aan kwam draven,
Om te doen al watter hoord,
Omtrent zoo een still' geboort.
525 Naau en was daar dronkke Cely,
Of strak kraakte Juffer Bely,
En zy haalde daar om niet,
Zoo wat datmen Zoontje hiet.
Cely had het Geld gewonnen,
530 Bely had haar kraam begonnen,
Doch men koesterd haar zoo wel:
Dat zy haast raakt op haar stel.
Toen was slegte Catalijntje,
Daar de Moeder van het Kijntje,
535 En die geeft men zoo veel Geld,
Dat zy 't Schaap ter min besteld.
Toen was 't alles wel gekregen,
Toen terstond na huis getegen,
Bely was al even vroom:
540 t Was strak Dogter wellekoom.
Kind hoe kostjet zoo daar harden,

k Loof een week die moet jou warden,
Niet veel meerder als een dag:
Datje 't daar zoo harden mag.
545 Doch je hebt geen kwaat bedreven,
Jonge Luiden lust het leven,
Ouwe Lui die valt het bang:
Maar waar blijft Kat'lijn zoo lang?
Komt zy meê niet op jou Wagen?
550 Moeder wilt na haar niet vragen,
Zei doen Juffer Bely weêr;
Trouwen 't is ons wel een leer,
Om op Meisjes wel te oogen:
Want men werd te ligt bedroogen:
555 Maar hoe dat, zei toen de Moêr?
Maar, zei Bely, 't is een Hoer.
Want zy heeft nu onder wegen,
Mooitjes in de kraam gelegen,
Van een mooie jonge Zoon,
560 Zeekker als een beed zoo schoon.
Daar begon de Moêr te schrikken,
En zei, dogter dat zijn stikken!
Wel ik hoor men stom en doof.
Zeekker wat begint de sloof.
565 Wel wat zalze nu bedrijven:
Maar zy zal voor Min daar blijven,
Ziet dan heeft zy 't best gemak,
Zeide Juffer Bely strak.
Wel wat dunktje van dat staaltje,
570 Is 't geen dubbelt Ammeraaltje,
Die zoo braven vond verzind:
Daar men d'Ouders zoo meê blind.

Dogh het geld is hier te loven;
Want dat heeft de schand geschoven,
575 Van haar hals tot op de Meid:
Die om 't geld van d'eer meê scheid.
t Schijnt zy heeft dit meê geweten,
Dat men werd om 't geld geheten,
Juffer, Vrou, Sinjeur, mijn Heer;
580 Want het geld dat brengt de eer.
Hoor wat ikje flus liet weten,
k Had mijn tijd zoo niet versleten,
Maar zijn Oom die stond en keek,
Als een poel-snip op een kreek.
585 Doch na lange overleggen,
Zeid hy, Vriend wat is u zeggen,
VVel mijn Vader leek ;t een droom;
Zeide, kenje mijn niet Oom:
VVeetje dan van zulken Man niet?
590 k Bidje datje my eens aanziet;
Maar hoe dat mijn Vader praat:
Vrundschap kwijt door 't slegt gewaad.
Nu, mijn Vader ging weer heenen,
Heel gemist in al zijn meenen:
595 Dies mijn moeder hy vertelt,
Hoe 't was met zijn Oom gestelt;
Die haar zelven kruist en zegent,
Dat hy was zoo slegt bejegent:
Dan toen hy geen vrund vernam,
600 Trok hij weer na Amsterdam.
Daar de dood mijn Moêr deed kouwen,
En mijn Vaêr een ander trouwen,
Dan 't Fortuin dat wend' zijn radt

Dat mijn Vaêr wat meer bezat.
 605 Als hy by mijn Moeders leven,
 En toen wierd' hy weêr gedreven,
 Om na Embden eens te gaan,
 En zijn Oom te spreken aan.
 Hy begaf hem op de Baren,
 610 Is na Embden toe gevaren.
 En hy kooft weêr by zijn Oom,
 Die hem stracx heet wellekoom.
 Daar gedronkken, toe gegeten,
 Toen en was 't hem niet vergeten,
 615 Dat het was zijn Broeders Zoon;
 Wel kwam dat niet dubbelt schoon?
 Dat de vrundschap eerst verloren,
 Toen zoo haast weer was geboren,
 620 t Scheen het mooi en puntig pak,
 Baarde daar de vrundschap strak.
Moye Kleeren, ronde Schijven,
Doen hier staag de Vrundel blijven.
 Dies is 't na het spreek-woord zeld,
 625 „Dat de vrunden dan versterven,
 „'t Goed dat doet de vrundschap erven,
 „Zonder goed, ook zonder vriend,
 „'t Goed u vrienden hier verliet.
 Daar om Griet, na mijn vermogen
 630 Zal ik staag na 't goedjen Oogen,
 Zoo ik 't goed niet krijgen ken,
 Zal ik blijven die ik ben.
 Want het goed is een beschutter,
 En een druk en pijn uitputter.
 635 t Is een schuts-Heer in de nood:

t Is een Borg, dik voor de dood.
 Dus bewees hier Neel met kragten,
 Dat het Geld was meer te agten,
 Als de eer, of deugt op Aard;
 640 t Geld is hier het meest van waard.
 k Was door al de praat verwondert:
 a Waar op Griet toen heeft gedondert,
 Met heur helder-heels geluit,
 En stiet voor de eer mee uit.
 645 Neeltje zaid' ze, 'k moetje prijzen,
 Datje kunt zoo klaar bewyzen,
 t Geld zijn wond're groote kragt,
 Dat van yder is geagt.
 Yder moet dit dog geloven,
 650 Dat de armoed is verschoven,
 En van yder een bespot:
 t Geldje is een kleine Godt:
 Laat de Rijkke-lui vry smeeren,
 En vry lustig domineren,
 655 Laatze springen vroeg, en laat,
 Rijkke-lui niet qualik staat.
 Maar waanneer gemeene lieden
 Slegts een zootje Vis maar zieden,
 Of wat snerpen in de pan,
 660 Strakx zoo weet het alle man:
 Strakx zoo is 't in alle monden,
 Strakx zoo is daar stof gevonden
 Tot een losse buure praat;
 Daar 't dan op een snappen gaat.
 665 Dan is 't, Lijs die durft het wagen;
 k Zag 'er gist'ren dat wel dragen,

Gudt zy had een Zoo, zoo groot,
 Of ze z' haalde uit de sloot,
 Heer z' had zulken lekker stukjen,
 670 Trouwen 't is een slikker-mikjen,
 Trijntje Buur ze gaat zoo grof,
 Mag dat van heur winning of.
 VVel ik kan dat niet gelooven,
 Dan te kookken dan te stooven,
 675 Dan te zieden dan te bra'en;
 VVel ik kan dat niet verstaan;
 Dat en wint zy niet met werkken,
 k Loof zy haalt het uit de Kerkken,
 Of zy werd des weeks bedient:
 680 Van den een of d'aêr gemient,
 Of zy moet het anders winnen,
 VWant dat heeft zy niet van 't spinnen,
 k Zie wel, spin ik dat ik zwiet,
 Zulkke winning geeft het niet:
 685 Dus zoo worden al de beten
 Schier getelt die d'Armen eten,
 Niet en doen de-slegte li'en,
 Of het word van elk gezien.
 Maar hoe dat de rijkke smullen,
 690 Of haar lekk're monden vullen,
 Hoe men smeert, of hoe men brast:
 Mooye Mantels 't alles past.
 Dit was 't daar ik steeds op doelde?
 Dit was 't daar ik staag om woelde;
 695 Dit was 't daar ik steeds op dagt,
 Tot ik heb mijn wil volbragt.
 k Kwam tot rijkke lui te woonen,

En daar waren brave Zonen,
d'Een die kreeg my wonder lief;
700 Maar het was een snobbel-dief.
Altyd stond hy hier te tokken,
Of dan greep hy na mijn rokken,
Of dan was zijn radde hand
Dikwils aan mijn kouse-bant,
705 Nimmermeer en kon hy ruste,
Had hy my alleen, hy kuste;
En dit beurden alle daag:
Gut hy was te met zoo graag,
Dat ik eischte kost ik krijgen,
710 En hy kost te wonder zwijgen,
Daarom gaf ik d'Eer de zak,
En ik koos het goed gemak:
Hy bewees my alle goedheid;
En wy leefden voort in zoethaid,
715 Dan juist na een korten tijd,
Raakten ik de Maant-Ziekt quijt.
Doch om in mijn eer te blijven,
Ging ik dat weer mooi verdrijven,
Door een drank daar toe bereid,
720 Dat het alles van u scheid:
Dus zoo leefden wy gerustjes,
In vermaakelijke kusjes:
Dan op 't lest zoo dogt ons beid,
t Was noch beter Vrou als Meid;
725 Dies na lange overleggen,
Ging ik mooi mijn huur op zeggen,
En ik huurden after of:
Digte by 't Sint Andries Hof:

Daar ging niet een dag verstrijken,
 730 Of mijn lief kwam na my kijken.
 Heer wat hadden wy een pret,
 Neeltje 'k had het dik zoo vet:
 Dan van Wijn en lekker Eten,
 En geen mensch en kost het weten
 735 Als hy kwam, of als hy ging;
 Dan kreeg ik een Gouwe Ring,
 Dan een Riem, en dan een Bouwen,
 Dan een tuig, dan twee paar Mouwen.
 Dan een Sleutel-reex zoo groot,
 740 Wel van twee-en-dertig loot:
 En mijn Huis huur hy betaalde,
 t Brood ik tot zijn bakker haalde,
 Kaarsen, Zout, en Ziep, en Bier:
 Hout en Turref, niet een sier
 745 Dat in 't huis ik wenschen konde,
 Of hy heeft het my gezonden,
 En daar lustig geldje by,
 k Was bevryd van slaverny.
 k Kwam 'er uit gelijk een beeldje,
 750 Aan mijn kleeren niet een scheeltje,
 Fijne kraagjes rain gezet,
 En het huifje wonder net.
 Rok en Huik te wonder jentjes,
 Neetje, 't stont zoo partinentjes,
 755 Niemand scheender mijns gelijk;
 k Was mijn zelfs schier al te rijk,
 Waar ik ging, ik kreeg staag groetjes
 Van veel rijkke slepe voetjes,
 t Was al Juffrou goeden dag,

760 Waer ik kwam, of wie my zag.
Dus zoo leefden ik in weelde,
Alle daags men zong of kweelde,
Tot de al vernielb're dood,
Met zijn flits mijn Boeltje dood,
765 t Scheen dat hy al mijn gelukken,
Teffens weer wou van my rukken;
t Scheen hy wou toen al mijn vreugt,
Keeren weer in ongeneugt.
Maar ik raakte nog niet drukkig,
770 t Viel mijn alles noch gelukkig;
Want ik kreeg al weer mijn wensch,
Noit vergaat een goedig mensch.
Yder had in my behagen,
Als zy my gekleed maar zagen,
775 Daar om 't kleed en 't moye goed,
Yder hier beminnen doet.
Neetje zou ik Job dan trouwen:
Neen, ik zal de weelde houwen.
Laat hy zmeekken daar hy zmeekt,
780 k Wed hy my zoo ver niet preekt,
Dat ik zal het goedjen haten,
En mijn op de eer verlaten:
Neen, een dik gevulde beurs,
Die is Meester van de keurs.
785 k Zal geen Eer voor goed begeeren,
Geld en goed dat doetje eeren,
Brenge de Eer een reis te pand,
k Wedje krijg zoo veel op schand,
Dat een mensch zoo zeer in nood zat,
790 Dat hy in 't Trezoor geen brood had,

Laat hy tot de Bakker gaan,
 Bieden daar zijn Eer eens aan;
 Ziet eens wat het hem zal baten,
 k Wed hy moet het brood daar laten,
 795 Hebje geld, je krijgt wel Waar;
 Maar op 't Eertje niet een haar:
 k Wou my iemand eens kon zeggen,
 En eens naakt en klaar uit leggen,
 VVat de Eer doch anders is
 800 Als een agting, na ik gis:
 Eerlijk agtmen dikwil guiten,
 En dat om zijn Gouwe duiten:
 Eerlijk VVerd een Hoer geagt,
 Dikwils om haar mooye dragt.
 805 Dat men schand en Eer ging schalen,
 VVie van beiden zou het halen?
 k Wed de Eer de schand niet ligt:
 t Zijn tvvee nieten in 't gewicht.
 Daarom eerlijk zyn die geenen,
 810 Die daar maar gaan mooitjes heenen;
 VVant de Mantel, en het Klied
 Eert men, maar de menschen niet.
 Daarom Neeltje, 'k raje trouw'lijk,
 Ziet doch na geen Eer in 't Houw'lijk;
 815 Maar het goedje steeds bemint,
 Daar is 't datje Eer mee vvind.
Na-Klank.
 Hier mee snoerde GRiet haar kaakken,
 En haar snappen was gedaan:
 820 t Was genoeg van d'Eer verzaakken.
 Mit zyn zy in huis gegaan.

En ik sloot in mijn gedagten,
Al het geen ik had gehoord,
Zoo dees twee het goedje agten.

825 Ziet zoo gaat het regte voort,
Eer en deugt die is verdreven,
En gebannen uit het Land:
t Goed dat maakt een guit verheven;
Mooye Mantels dekken Schand.

830 Dit en kost mijn pen niet zwelgen;
Maar zy spoog het strakx weêr uit,
Niemand heeft het hem te belgen;
Maar dit al ten besten duit.